28

Journal Homepage: http://journal.richt.ir/mbp/
P. ISSN: 2645-5048 & E. ISSN: 2645-5706
Motaleat-e Bastanshenasi-e Parseh || Vol. 8 || No. 28 || Summer 2024 ||

Anthropological Study of Cultural Heritage Management in Crisis: Case Study Kermanshah Earthquake

Minoo Salimi[1]

Type of Article: **Research**
Pp: 413-442
Received: 2023/12/08; Reviseed: 2024/01/20; Accepted: 2024/03/11
https://dx.doi.org/10.66224/PJAS.8.28.413

Abstract

In natural hazards such as earthquakes, one of the most important parts that get damaged is cultural heritage. Cultural heritage (tangible and intangible) plays a fundamental role in adaptability, resilience and reconstruction of a disaster-struck society. The main objective of this study how to manage of cultural heritage during the crisis in November 2017 Kermanshah earthquake. This research seeks to answer the questions that; Do crisis managers manage cultural heritage in the Sarpol-Zahab earthquake area and does cultural crisis management in the Sarpol-Zahab earthquake have the equipment to provide a model to increase the resilience and adaptability of cultural heritage in times of crisis? The findings of this field study, which are based on assessing the concepts of resilience and vulnerability in the crisis management cycle, indicate that crisis management in the field of cultural heritage during and after the crisis has not been performed satisfactorily despite vulnerability assessments. According to the patterns and models of enhancing resilience, Our society is not sustainable. As a result the management of cultural heritage has not clearly considered the issues of adaptability and resilience, focusing only on minimal restoration and reconstruction of historical monuments in a temporary period. In the crisis management cycle, Pre-crisis measures that will reduce vulnerability in future hazards have not been considered in relation to earthquakes in these areas. During the recovery and social rehabilitation phase, considering the cultural characteristics of the people, the intangible heritage has significantly contributed to enhancing social and cultural resilience among the affected population. Nevertheless, the crisis management of society and cultural heritage has never been able to serve as a repository for knowledge to reduce vulnerability and enhance resilience in society, aiming to establish a balanced relationship between resilience and vulnerability within the crisis management cycle.

Keywords: Vulnerability, Resilience, Earthquake, Crisis Management, Cultural Heritag.

Motaleat-e Bastanshenasi-e Parseh

Parseh Journal of Archaeological Studies (PJAS)
Journal of Archeology Department of Archeology Research Institute, Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT), Tehran, Iran

Publisher: *Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT).*

*Copyright©2022, The Authors. This open-access article is published under the terms of the **Creative Commons**.*

© The Author(s)

1. Assistant Professor Department of Anthropology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
Email: Salimi.minoo@ut.ac.ir

Citations: Salimi, M., (2024). "Anthropological Study of Cultural Heritage Management in Crisis: Case Study Kermanshah Earthquake". *Parseh J Archaeol Stud.,* 8(28): 413-442. https://dx.doi.org/10.66224/PJAS.8.28.413
Homepage of this Article: https://journal.richt.ir/mbp/article-1-966-en.html

Introduction

Our country, which is more than eleven thousand years old, is one of the accident-prone countries of the world, and due to the fact that most of its regions are among the regions with high seismicity, the occurrence of earthquakes in it is inevitable. In an earthquake, one of the most important parts that get damaged is cultural heritage. Cultural heritage forms the backbone of human and social life of the society, and its reconstruction in the post-disaster period should be considered in the early stages. Tangible cultural heritage (museums, ancient sites, memorial tablets, etc.) and intangible (culture, stories, myths, rituals and ceremonies, celebrations and performing arts such as music, theatre and film) which play a fundamental role in shaping human memory. This memory helps people to be more resilient during crises.

Following other field researches that the writer has conducted in the field of anthropology of disaster from 2017-2024[1] in Sarpol-Zahab, the research on the management of cultural heritage in the earthquake was one of his research priorities.

The November 2017 earthquake in Kermanshah (Sarpol-e-Zahab) killed 626 people and damaged many cities and villages.

According to the announcement of the Department of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism of Kermanshah Province,in this earthquake,Khosrow's Palace,Fire tample(Charqapi), Qasr-e-shirin Karavansarai, Zij Manizheh, Abodojaneh historical Cemetery, Yazdegerd Castle (Dalahu County), Gilangharb Castle, Islamabad-e-gharb palang fire temple, Hosseinieh Sarpol-e-Zahab, the shrine of Ahmad ibn Ishaq Ash'ari Qomi in Sarpol-e-Zahab, Abdullah ibn Omar Rijab Mosque were damaged.

In this research, the researcher, who was trying to find out the degree of damage, the adaptability and resilience of cultural heritage management, in the first stage of his research, visited the earthquake-affected cities and their ancient monuments. In the second stage, in order to complete the information, the researcher conducted structured and unstructured interviews with crisis managers and cultural heritage managers. Finally, based on disaster anthropology studies and this research, the researcher was able to provide a model for how to manage cultural heritage during the disaster cycle and crisis.

Discussion

The findings of this research show that the most important cultural heritage measures after the earthquake have been carried out in the fields of aid, cultural heritage, infrastructure, handicrafts, tourism and investment. Examining the performance of the cultural heritage during the crisis shows that since our crisis management system does not have a resilient system, the cultural heritage sector also does not have the

1. Anthropological Study of Children›s Lives Experince of Disaster (Case Study on Sarpol-e-Zahab Earthquake)(2023), An introduction to the Anthropology of disaster (2021),Study of rural community resilience against earthquake (Case study: kuaick Rural Complex, in Sarpol-e- Zahab) (2021),Anthropological Study of the Role of Traditional Medicine in Disaster (Case Study of the Sarpol-e Zahab) (2021),Study of Women's Lived Experiences of Earthquake in Sarpol-e-Zahab (2020).

capabilities to manage the crisis and the action it has taken cannot return the society to a normal situation in a short period of time. In the earthquake, our society showed that it is not a resilient society, and in passing through the crisis and dealing with it, it faced the greatest disruption in all its parts, such as cultural heritage. The management of cultural heritage in the infrastructure sector will not be able to plan and operate in order to deal with future hazards.

In this area, restorations and renovations have been done, but due to the risk of this society, the necessary funds for the future to increase adaptability and resilience have not been considered. In the field of tourism, investment and infrastructure even reconstruction and restoration of damaged areas have not been done after estimating the amount of damage. As a result, in this part of the crisis management cycle, cultural heritage is unsuccessful, and its performance has been limited to visits and meetings to adjust requests and express problems.

Intangible cultural heritage during the earthquake had an impact on the adaptability and resilience of the society. This heritage helped the people in different ways during the mourning such as the native sounds and tunes of mourning (ĉamar, Môye, Hûre and Môr). In the post-disaster stage and during social recovery, the use of the culture of aid, local foods, rituals and ceremonies, music and local games is undeniable.

In disaster we lose everything, the only thing left for us is the past. This past brings our culture for us. Culture tells us what we did in times of crisis and what we can do to heal our pain. This culture is divided and multiplied in different times and places. It supports and sustains our culture in times of disaster. The intangible cultural heritage can play an irreplaceable role in the days of the people who have suffered disaster after disaster to recover.

Conclusion

The cultural heritage of our country is vulnerable and our crisis management does not have the ability to reduce vulnerability. But our intangible heritage has the ability to increase social resilience in our disaster-stricken society. Our cultural heritage management does not have the knowledge of risk analysis, assessment of financial and human resources for coping and reconstruction, location, emergency evacuation of visitors in the prevention phase (before the crisis). Since the cultural heritage managers do not have the necessary knowledge to deal with the crisis, our cultural heritage does not have the ability to manage and perform optimally in the stage of preparation and coping during the crisis and reconstruction. In the crisis management cycle, cultural heritage is also facing important problems in the post-crisis reconstruction phase. At this stage, protective measures and compliance with the standards (body and physical) of constructions around cultural works should also be considered, which due to the lack of sufficient knowledge about cultural heritage by various institutions, the protection of cultural works has not been respected and retrofits It does not take place in this section.

In this area, intangible heritage such as museum, narratives, poetry, legend were not formed to commemorate and form the cultural memory of Sarpol-e-Zahab earthquake. As a result, it can be said that the intangible heritage has also played a role in the social rehabilitation of the people, but it has not been able to perform well as a category that takes steps towards the preservation of cultural heritage.

Since according to the patterns and models of increasing the resilience of society, our society is not a resilient society. As a result, the main question of this research can be answered as follows: The management of cultural heritage in the Sarpol-e-Zahab earthquake did not consider the issue of adaptability and resilience and limited itself to the minimal restoration and reconstruction of historical monuments in a temporary period.

This research was able to provide a model for managing cultural heritage in times of crisis. This model emphasizes the flexible relationship between vulnerability and resilience. Increasing resilience in a society will reduce vulnerability in all parts of society. According to this model, a society that is resilient is consciously and purposefully take risks and crises and applying knowledge to reduce their consequences. This society has defined goals for its long-term recovery in all its sectors and always treats risk as an opportunity.

Acknowledgments

It is necessary to thank everyone who assisted me in this research. I am grateful to Mr. Nazparvardeh, Mr. Hemmati, Mr. Sanjabi, Mr. Ghahramani, and Mr. Jamaliniya, Governors of the earthquake-affected cities of Kermanshah, for taking the time for interviews and visits related to this research.

Conflict of Interest

In commitment to publication ethics, there are no conflict of interest to declare for this research.

۲۸

نشانی پایگاه نشریه: http://journal.richt.ir/mbp
P. ISSN: 2645-5048 & E. ISSN: 2645-5706

فصلنامهٔ علمی مطالعات باستان‌شناسی پارسه || شمارهٔ ۲۸ || سال هشتم || تابستان ۱۴۰۳ ||

مطالعهٔ انسان‌شناختی مدیریت میراث‌فرهنگی در بحران: مطالعهٔ موردی زلزلهٔ کرمانشاه

مینو سلیمی[I]

نوع مقاله: پژوهشی
صص: ۴۴۲ - ۴۱۳
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۷؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۱
شناسهٔ دیجیتال (DOI): https://dx.doi.org/10.66224/PJAS.8.28.413

چکیده

در مخاطرات طبیعی مانند زلزله، یکی از مهم‌ترین بخش‌هایی که دچار آسیب می‌شود، میراث‌فرهنگی است. میراث‌فرهنگی (ملموس و ناملموس) در تطبیق‌پذیری، تاب‌آوری و بازسازی جامعهٔ فاجعه‌دیده نقشی بنیادین دارد. مطالعهٔ نحوهٔ مدیریت میراث‌فرهنگی در زمان بحران در زلزلهٔ آبان‌ماه ۱۳۹۶هـ.ش. کرمانشاه هدف اصلی این مطالعه است. این پژوهش به‌دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌هایی است که، آیا مدیران بحران توانستند میراث‌فرهنگی را در زمان زلزله سرپل‌ذهاب مدیریت کنند و این‌که آیا مدیریت بحران میراث‌فرهنگی در زلزلهٔ سرپل‌ذهاب توانایی ارائه مدلی جهت افزایش تاب‌آوری و انطباق‌پذیری میراث‌فرهنگی در زمان بحران را دارد؟ یافته‌های این مطالعه میدانی که براساس سنجش مفاهیم تاب‌آوری و آسیب‌پذیری در چرخهٔ مدیریت بحران است، نشان‌داد که مدیریت بحران در حوزهٔ میراث‌فرهنگی در زمان بحران و بعد از آن باوجود برآورد آسیب‌پذیری‌ها عملکرد قابل‌قبولی نداشته است. از آنجا که برطبق الگوها و مدل‌های افزایش تاب‌آوری جامعهٔ ما، جامعه‌ای تاب‌آور نیست، درنتیجه مدیریت میراث‌فرهنگی نیز به‌صورت روشنی موضوع انطباق‌پذیری و تاب‌آوری را درنظر نگرفته و تنها به مرمت و بازسازی حداقلی آثار تاریخی در زمانی موقت اکتفا کرده است. در چرخهٔ مدیریت بحران، اقدامات پیش از بحران که سبب کاهش آسیب‌پذیری در مخاطرات آتی خواهد شد، در رابطه با زلزله در این مناطق درنظر گرفته نشده است. در مرحلهٔ بازیابی و بازتوانی اجتماعی باتوجه به ویژگی‌های فرهنگی مردم، میراث ناملموس توانایی بالابردن تاب‌آوری اجتماعی و فرهنگی درمیان مردم آسیب‌دیده را تا حد قابل‌توجه‌ای افزایش داده است. این درحالی است که مدیریت بحران جامعه و میراث‌فرهنگی هرگز نتوانسته به‌عنوان مخزنی برای دانش‌اندوزی در جهت کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری در جامعه به‌وجود آورد تا بتواند در چرخهٔ مدیریت بحران تاب‌آوری و آسیب‌پذیری را در رابطه‌ای متوازن و متعادل قرار دهد.

کلیدواژگان: آسیب‌پذیری، تاب‌آوری، زلزله، سرپل‌ذهاب، مدیریت بحران، میراث‌فرهنگی.

I. استادیار گروه مردم‌شناسی دانشکدهٔ علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: Salimi.minoo@ut.ac.ir

ارجاع به مقاله: سلیمی، مینو، (۱۴۰۳). «مطالعهٔ انسان‌شناختی مدیریت میراث‌فرهنگی در بحران: مطالعهٔ موردی زلزلهٔ کرمانشاه». مطالعات باستان‌شناسی پارسه، ۸ (۲۸): ۴۱۳-۴۴۲. https://dx.doi.org/10.66224/PJAS.8.28.413
صفحهٔ اصلی مقاله در سامانهٔ نشریه: https://journal.richt.ir/mbp/article-1-966-fa.html

فصلنامهٔ علمی مطالعات باستان‌شناسی پارسه
نشریهٔ پژوهشکدهٔ باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

ناشر: پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری

حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقالهٔ چاپ شده را در سامانه به اشتراک بگذارد، منوط بر این‌که حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

© The Author(s)

مقدمه

کشور ما با قدمت چندین هزارساله جزء کشورهای حادثه‌خیز جهان است و به‌دلیل این‌که بیشتر نواحی آن جزء مناطق با لرزه‌خیزی زیاد است، وقوع زلزله در آن اجتناب‌ناپذیر است. در زلزله، یکی از مهم‌ترین بخش‌هایی که دچار آسیب می‌شود، میراث‌فرهنگی است.

میراث‌فرهنگی ستون‌فقرات زندگی انسانی و اجتماعی جامعه را شکل می‌دهد و بازسازی آن در زمان بعد از فاجعه باید در مراحل اولیه توجه قرار بگیرد. میراث‌فرهنگی ملموس (موزه‌ها، آثار و محوطه‌های باستانی، لوح‌های یادبود و...) و ناملموس (فرهنگ، داستان‌ها، اسطوره‌ها، آئین‌ها و مراسم، جشن و هنرهای نمایشی مانند موسیقی، تئاتر و فیلم) که در شکل‌دهی به حافظهٔ انسانی نقشی بنیادین داشته و در برابر بحران‌ها در تطبیق‌پذیری، تاب‌آوری و بازسازی نقشی تعیین‌کننده دارند، در معرض آسیب قرار دارند (نادری و سلیمی، ۱۴۰۰: ۴۱).

ارگ بم، آخرین بنای تاریخی ایران بود که زلزله و ویرانی را تجربه کرد. زلزلهٔ بم، ارگ بم را تقریباً به‌طور کامل به‌غیر از بخش‌هایی ازجمله اصطبل و سربازخانه تخریب کرد و البته باعث آشکار شدن لایه‌های زیرین ساخت‌وسازهای خشتی شد (خلیل‌زاده‌وحیدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۸). حالا بعد از ۱۴ سال، دوباره زلزله‌ای به قدرت ۷٫۳ ریشتری غرب ایران را لرزانده و باعث آسیب‌دیدگی بناهای تاریخی مهمی در کرمانشاه، سرپل‌ذهاب و قصرشیرین شده‌اند.

پرسش‌های پژوهش: این پژوهش میدانی که در راستای تحقیقات در حوزهٔ انسان‌شناسی فاجعه انجام گرفته است، به‌دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌هایی است که، آیا مدیران بحران توانستند میراث‌فرهنگی را در زمان زلزله سرپل‌ذهاب مدیریت کنند و این‌که آیا مدیریت بحران میراث‌فرهنگی در زلزلهٔ سرپل‌ذهاب توانایی ارائه مدلی جهت افزایش تاب‌آوری و انطباق‌پذیری میراث‌فرهنگی در زمان بحران را دارد؟ باتوجه به این‌که از اساسی‌ترین ویژگی‌های هر ملتی هویت و فرهنگ ملی آنان است، هدف اصلی این پژوهش شناخت آسیب‌ها و نحوهٔ مدیریت میراث‌فرهنگی در زمان بحران و بعد از آن است تا بتوان به اطلاعاتی که شکل و میزان آسیب‌دیدگی و میزان انطباق‌پذیری و تاب‌آوری را نشان دهد، دست‌یافت.

روش پژوهش: به‌دنبال پژوهش‌های میدانی دیگری که نگارنده در زمینهٔ انسان‌شناسی فاجعه از سال ۱۴۰۲ - ۱۳۹۶[1]هـ.ش. در سرپل‌ذهاب داشته است، پژوهش دربارهٔ مدیریت میراث‌فرهنگی در زلزله در اولویت‌های پژوهشی قرار گرفت. این پژوهش از نوع مطالعات میدانی است. مطالعهٔ میدانی نوعی راهبرد تحقیق است که به محقق اجازه می‌دهد ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و زیستی جامعهٔ موردنظر را مورد بررسی قرار دهد. زلزلهٔ آبان‌ماه ۱۳۹۶هـ.ش. در کرمانشاه (سرپل‌ذهاب)، باعث کشته شدن افراد (۶۲۶ نفر) و آسیب‌دیدگی شهرها و روستاهای بسیاری شدند. بنابر اعلام ادارهٔ میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان کرمانشاه، در روز ۲۲ آبان ۱۳۹۶ (یک روز پس از زلزله)، بناهای تاریخی مانند: کاخ خسرو، چهارقاپی، کاروانسرای عباسی در قصرشیرین، قلعهٔ یزدگرد در روستای زرده شهرستان دالاهو، زیچ‌منیژه در روستای پاتاق، تپهٔ تاریخی معروف به ارگ در داخل شهر گیلان‌غرب، آتشکدهٔ پلنگرد در اسلام‌آباد غرب، حسینیهٔ سرپل‌ذهاب، حرم احمدبن اسحاق در سرپل‌ذهاب، مسجد عبدالله بن عمر ریجاب و مجموعه مقابر ابودجانه بر اثر این زلزله آسیب دیده‌اند. در این پژوهش، پژوهشگر که درصدد دست‌یافتن به‌میزان آسیب‌دیدگی، نحوهٔ انطباق‌پذیری و تاب‌آوری مدیریت میراث‌فرهنگی بود در مرحلهٔ اول کار خود، شهرهای زلزله‌زده و آثار باستانی آنان را مورد بازدید قرار داد. در مرحلهٔ دوم جهت تکمیل اطلاعات محقق به مصاحبهٔ ساختار یافته و ساختارنیافته با مدیران بحران و مدیران میراث‌فرهنگی پرداخت. درنهایت براساس مطالعات انسان‌شناسی فاجعه و این پژوهش، پژوهشگر توانست مدلی جهت نحوهٔ مدیریت میراث‌فرهنگی در زمان چرخهٔ فاجعه و زمان بحران ارائه دهد.

پیشینهٔ پژوهش

«خلیل‌زاده‌وحیدی» و همکاران (۱۳۹۸) در مقالهٔ خود با «عنوان آسیب‌شناسی عملکرد بناهای تاریخی خشتی تحت اثر زلزله و بررسی روش‌های مقاوم‌سازی آن‌ها»، با تأکید بر این که ایران با تمدنی هفت‌هزارساله، یکی از کهن‌ترین تمدن‌های جهان باستان است و بیشترشان در مناطق با خطر لرزه‌ای زیاد واقع شده‌اند و با مطالعهٔ بم و تأثیر زلزله بر آن، نشان دادند که نگهداری از بناهای تاریخی بسیار ضروری است و این بناها باید دائم زیرنظر باشند و مقاوم‌سازی‌ها و ترمیم موردنیاز آن‌ها بدون وقفه انجام شود و برای رسیدن به این هدف، انتخاب فنون مقاوم‌سازی و مرمت باید به دقت مورد مطالعه باشد. «فلاحی» و «اصلانی» (۱۳۹۴)، در مقالهٔ خود با عنوان «بازسازی محله‌ای بازار پس از زلزلهٔ سال ۱۳۸۲ هـ.ش. بم با رویکرد خاطرهٔ جمعی» با تأکید بر نقش خاطرهٔ جمعی در فرآیند بازسازی پس از زلزلهٔ بم، نشان می‌دهد که رویکرد بازسازی از منظر خاطرهٔ جمعی، برای برنامه‌ریزی‌های آیندهٔ بازسازی بسیار مهم است که در این‌راستا باید به هویت و اعتقادات و باورها و هر آن‌چه که سبب تدوام رابطهٔ پیش از سانحه بازسازی پس از آن در جامعهٔ آسیب‌دیده می‌شود، توجه نمود.

«لیلا پاپلی‌یزدی» و همکاران (۱۳۸۹) در کتاب بم؛ بودن یا نبودن: قوم‌باستان‌شناسی فاجعهٔ بم پس از زلزله با مطالعهٔ بافت طبیعی و فرهنگی شهرستان بم پیش از زلزله، تحولات و تغییرات روی‌داده در بم پس از زلزله، تغییرات جمعیت و مهاجرت، الگوها و شیوه‌های تدفین در بم، سبک و الگوهای بناهای مسکونی و الگوهای بازار و نظام مبادلات به ارائه مدل‌های پیشنهادی برای بازسازی بم پرداخته‌اند.

«گاراژیان» و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «الگوهای جابه‌جایی و مهاجرت ساکنان شهرستان بم پس از زلزله» با استفاده از الگوهای قوم‌باستان‌شناس فاجعه نشان می‌دهند تغییرات جمعیتی به‌ویژه در شرایط بحران، تأثیر به‌سزایی در ساختارهای فرهنگی و اجتماعی در فرآیندی درازمدت دارد.

مطالعات دیگری مانند «هرب استول»[۲] (۱۹۹۸)، نشان می‌دهد که بلایای طبیعی یک تهدید بزرگ برای میراث‌فرهنگی است. باتوجه به این‌که رویدادهای هواشناسی، هیدروژئولوژیکی و اقلیم‌شناسی در دهه‌های اخیر به‌دلیل پدیدهٔ تغییرات آب‌وهوایی در سراسر جهان درحال رشد بوده است. سیل، زلزله، آتش‌سوزی، اثرات طولانی‌مدت اقلیمی مشابه، گاهی اوقات آسیب‌های جبران‌ناپذیری به میراث‌فرهنگی وارد می‌کند که میراث‌فرهنگی، اعم‌از منقول و غیرمنقول را به‌طور کامل تخریب می‌کند. بسیاری از اشیاء میراثی در اثر مداخلات اضطراری ناکافی آسیب بیشتری می‌بینند. این مطالعهٔ ابزارها و فعالیت‌های ملی و بین‌المللی فعلی را برای حفاظت از میراث‌فرهنگی در برابر مخاطرات طبیعی، با ارائه نمونه‌هایی از بهترین شیوه‌ها و تشریح مشکلات و کاستی‌ها بررسی کرده و بهره‌مندی از راه‌حل‌های حفاظتی از میراث‌فرهنگی در برابر این مخاطرات را در سیاست‌های اتحادیه اروپا توصیه می‌کند.

مطالعهٔ «بوناز»[۳] و همکاران (۲۰۱۸)، نشان می‌دهد که ارائه راهبردهای مدیریت بحران برای مقابله با آثار و پیامدهای مخاطرات آتی بیش از هر زمان دیگری ضروری است و درخصوص حفاظت از میراث‌فرهنگی، ابزارهای بیمه می‌توانند نقش تأثیرگذاری را ایفا کنند. این مطالعه با تأکید بر نقش بیمه در حفاظت از آثار میراث‌فرهنگی و مطالعهٔ موردی میراث ایتالیا[۴]، نشان می‌دهد که باتوجه به بُعد اجتماعی-اقتصادی تاب‌آوری، این امر مستلزم تحقیق اختصاصی و توسعهٔ روش‌شناسی برای ارزیابی بهتر پیامدهای مالی و انسانی مخاطرات تأثیرگذار بر میراث‌فرهنگی با درنظر گرفتن ارزش‌های ناملموس آن است. به‌طور خاص، همکاری با شرکت‌های بیمه در سراسر اروپا به اندازهٔ کافی توسعه نیافته است تا به حمایت از انعطاف‌پذیری از طریق مشارکت‌های بیمهٔ خصوصی کمک کند.

مطالعات بانک جهانی در ژاپن نشان داده است (۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ م.)، فرسودگی یا تخریب مکان‌های میراث‌فرهنگی در اثر مخاطرات طبیعی مانند زلزله، خسارات وحشتناکی برای میراث‌فرهنگی بشریت محسوب می‌شود؛ زیرا این مکان‌ها ارزش زیادی دارند و غیرقابل جایگزینی هستند. درحالی‌که بازیابی فوری پس از فاجعه نقشی حیاتی در نجات مکان‌های میراث آسیب‌دیده ایفا می‌کند؛ استفاده از فناوری اسکن لیزری سه‌بُعدی، ممکن است هم‌چنان بهترین امید برای گرفتن مکان‌های میراث‌فرهنگی جهان باشد تا به‌طور کامل برای نسل‌های آینده گم نشوند. با داده‌های دیجیتالی قابل اندازه‌گیری تولید شده توسط اسکن لیزری سه‌بُعدی و فتوگرامتری، این امکان وجود دارد که بناهای تاریخی و بناهای تاریخی آسیب‌دیده واقع‌در مناطق بسیار زلزله‌خیز را بتوان حفاظت و یا یک روز به‌طور دقیق و شکوهمند به شکل سابق خود بازسازی کرد. درحالی‌که نمی‌تواند تمام آسیب‌های ناشی از نیروهای طبیعت را به‌طور فیزیکی برطرف کند، حفظ دیجیتال اولین قدم مهم است و می‌تواند فناوری اسکن لیزری سه‌بُعدی را به‌عنوان ابزاری برای دفاع از میراث‌فرهنگی در اختیار متخصصین محلی قرار دهد.

تفاوت این پژوهش با پژوهش‌های دیگر در این است که در این پژوهش، در کنار نشان‌دادن میزان خسارت‌هایی که آثار فرهنگی متحمل شده‌اند، با برجسته نمودن مدیریت بحران نشان می‌دهد که افزایش تاب‌آوری باعث کاهش آسیب‌پذیری در میراث‌فرهنگی می‌شود.

چارچوب مفهومی: برای عملیاتی کردن چارچوب مفهومی که در این پژوهش به‌کار برده شده است، باید به تعریف مفاهیمی مانند آسیب‌پذیری، انطباق‌پذیری و تاب‌آوری پرداخت.

آسیب‌پذیری: آسیب‌پذیری تابعی از قرارگرفتن در معرض خطر و ظرفیت مقابله در یک نقطهٔ خاص در زمان است. آسیب‌پذیری، یعنی توانایی رویایی یک سیستم برای تعامل یا تأثیر از مخاطراتی که در معرض آن قرار گرفته است (Yoo et al., 2011: 529).

تطبیق‌پذیری: میزان قابلیت یک جامعه برای انطباق یا تغییرات که شامل حفظ، به حداقل رساندن خسارت یا به حداکثر رساندن ایمنی (Lopez, 2009: 4). تطبیق‌پذیری، سازگاری گروه‌ها، نیروهای اجتماعی و فردی در برابر فشارهای مختلف طبیعت و تصمیم‌ها، توانایی‌ها و ظرفیت جامعه و افراد جهت پاسخ‌گویی و واکنش در برابر حوادث طبیعی است (Bankoff, 2011: 51).

تاب‌آوری : تاب‌آوری، توانایی یک سیستم است که فشار را تجربه نموده و به حالت اولیهٔ خود بازمی‌گردد و به‌طور دقیق‌تر، می‌تواند مقداری از اختلال را در سیستم جذب کند، به‌نحوی‌که هم‌چنان در همان موقعیت باقی‌بماند. تاب‌آوری در سیستم‌های اجتماعی ظرفیت اضافه‌ای از جامعه و انسان‌ها برای پیش‌بینی و برنامه‌ریزی آینده ایجاد می‌کند (شریف‌زادگان و رمضانی، ۱۴۰۱: ۹).

مدیریت میراث‌فرهنگی در زمان بحران

در مطالعات انسان‌شناسی فاجعه، از آنجا که در چرخهٔ فاجعه سه دورهٔ زمانی مشخص (پیش از رخداد، در حین رخداد، و پس از رخداد) وجود دارد، آسیب‌پذیری در حوزهٔ میراث‌فرهنگی را می‌توان این‌گونه تعریف نمود؛ ویژگیِ یک اثر و موقعیت آن که بر توان آن‌ها در پیش‌بینی، مواجهه، مقاومت و بازیابی دربرابر تأثیر خطرات و سوانح طبیعی اثر می‌گذارد (Altman & Low, 1992: 257). ازنظر «فارمر» (۲۰۰۴)، می‌توان در عوامل آسیب‌پذیری پیشا رخداد فاجعه، عوامل ساختاری‌ای که برخی از آثار فرهنگی را در طول فاجعهٔ آسیب‌پذیرتر می‌کند را برجسته کرد (Farmer, 2004: 125).

مدیریت بحران و پسابحران به کاهش آسیب‌پذیری، افزایش تاب‌آوری و تقویت ظرفیت جامعه در مقابله با خطرات می‌پردازد؛ ارزیابی دقیق از قرارگرفتن جامعه در برابر مخاطرات، تجزیه و تحلیل آسیب‌پذیری‌ها و ظرفیت‌های خاص آن‌ها مبنایی برای فعالیت‌ها، پروژه‌ها و برنامه‌هایی است که

می‌تواند خطرات فجایع را کاهش دهد (کمال‌الدینی، ۱۳۹۹: ۱۲۶).

در موقعیت حین و پسا رخداد، آن‌چه ازنظر انسان‌شناسان اهمیت دارد، این است که نظام‌های فرهنگی چگونه خود را در میزان آسیب‌پذیری، آمادگی، توان بسیج عمومی و توان بازیابی خود نشان می‌دهد؛ از این‌رو، فهمِ این نظام‌هایِ فرهنگی به‌معنایِ فهمِ عوامل سهیم در فجایع و هم‌چنین پاسخ‌ها و واکنش‌های جمعی به این فجایع است. ازنظر «کینگ» (۲۰۰۹)، فجایع می‌توانند موجب شکل‌گیری طیف مختلفی از واکنش‌های اجتماعی شوند، که در ظهور و پاسخ‌گویی میراث ناملموس به فاجعه بسیار مؤثر است. میراث ناملموس هم می‌تواند در زمان فاجعه و هم قبل از فاجعه در شکل‌گیری حافظهٔ فرهنگی که توانایی تاب‌آوری جامعه را بالا ببرد نقشی کلیدی داشته باشد. نمایش تأثیرگذاری‌های میراث ناملموس سبب ایجاد شدن هم‌بستگی اجتماعی، کنشگری و آگاهی اجتماعی می‌شود (King , 2009: 10).

مفهوم بازیابی[۵] پسافاجعه از نظر «نیگ» (۱۹۹۵) متأثر از تاب‌آوری است. بازیابی فرآیندی اجتماعی است که هم توسط شرایط پیش از فاجعه و هم شرایط پس از فاجعه تعریف می‌شود. در فهم سنتی از بازیابی، هدف مرمت آثار آسیب‌دیده از مخاطره بود؛ اما در مطالعات انسان‌شناختی فاجعه، مفهوم بازیابی در میراث‌فرهنگی، معنایی گسترده‌تر دارد. در این شکل از بازیابی میراث ناملموس نقشی مستقیم و تأثیرگذار دارند، ضمن این‌که بازیابی آثار باستانی که سند هویت بخش افراد جامعه هستند، در افزایش بازیابی جامعه نقشی حیاتی دارد. در زمان بازیابی این دولت‌ها هستند که در کنار نهادهای غیردولتی و مردمی نقشی حیاتی دارند (Nigg, 1995: 92).

مطالعات انسان‌شناسی فاجعه نشان می‌دهد که پاسخ مؤثر به فاجعه در میراث‌فرهنگی سه مرحلهٔ پیشگیری/ قبل از بحران، آمادگی و مقابله/ حین بحران و بازسازی/ پس از بحران برای مدیریت بحران را شامل می‌شود (Crew, 1998; Coppola, 2007).

مدیریت بحران در مرحلهٔ پیشگیری/ قبل از بحران میراث‌فرهنگی: در این مرحله که انجام درست آن سبب کاهش آسیب‌پذیری و افزایش انطباق‌پذیری و درنتیجه شکل‌گیری جامعه‌ای تاب‌آور می‌شود باید اقداماتی انجام شود. این اقدامات شامل: بیمه کردن آثار باستانی، موزه‌ها، آثار فرهنگی ملی و خصوصی، پیشگیری از ساخت و سازهای غیرقانونی در مجاورت آثار فرهنگی، مقاوم‌سازی آثار فرهنگی با رعایت کلیهٔ جوانب حفظ آثار باستانی، آگاهی از آثار فرهنگی که در مکان‌های پرخطر محلی (مانند: خط گسل‌ها، رودخانه‌ها و حریم آن‌ها) قرار دارند، ایجاد نکردن موزه‌ها و نمایشگاه‌های دائم یا موقت آثار فرهنگی در مکان‌های پرخطر، آگاهی از شیوه‌های گوناگون اطلاع‌رسانی حادثه، دانش تحلیل خطر، ارزیابی امکانات مالی و انسانی موجود برای نحوهٔ مقابله و بازسازی، ثبت اطلاعات، مکان‌یابی برای تخلیهٔ اضطراری بازدیدکنندگان، تهیهٔ اطلاعات کلی و محوری از مکان و ذخیرهٔ اقلام امدادی می‌شود (King, 2009: 10).

مدیریت بحران در مرحلهٔ آمادگی و مقابلهٔ حین بحران و بازسازی میراث‌فرهنگی: در این مرحله با توجه به میزانی که آثار باستانی تخریب یا آسیب دیده‌اند، اقداماتی ازطرف مدیران بحران در حوزهٔ میراث‌فرهنگی انجام می‌شود. مهم‌ترین موضوع این است که مسئولین محلی دانش لازم برای مقابله در برابر بحران در این مرحله را داشته باشند. از مهم‌ترین اقدامات در این مرحله به‌کارگیری دانش اسکان ندادن موقت در مجاورت آثار تاریخی آسیب‌دیده یا محوطه‌های باستانی، مدیریت بازماندگان و مجروحان در محل آثار فرهنگی، تخمین خسارت‌های مالی و جانی در محل آثار فرهنگی، مدیریت حوادث پس از بحران‌ها مانند: پس‌لرزه، مدیریت و کنترل حریق، نشت گاز، بسیج عمومی و سازماندهی نیروهای محلی، دانش اطلاع‌رسانی و به‌کارگیری تیم‌های امداد و نجات (تشکیل تیم‌های ارزیاب اولیه برای میراث‌فرهنگی، تشکیل تیم‌های اطلاع‌رسان درمورد آسیب‌دیدگی آثار فرهنگی به مردم بومی و دیگران جهت حفظ آثاری که برجای مانده‌اند،

است (Farmer, 2004: 125).

مدیریت بحران در مرحلهٔ بازسازی پس از بحران میراث‌فرهنگی: بعد از آن‌که میزان آسیب‌پذیری و نحوهٔ بازیابی آثار باستانی مشخص شد، باید اقدامات ترمیمی موقت و طولانی‌مدت انجام گیرد. اولین اقدام پاک‌سازی نخاله‌ها و ضایعات و آلودگی‌ها در مکان‌های آسیب‌دیدهٔ باستانی است. در مرحلهٔ بعد، شناخت محل‌های جدید برای نگه‌داشت آثار فرهنگی و ساخت موزه‌ها انجام می‌شود. برخورداری مدیران محلی از دانش لازم در زمینهٔ مدیریت بحران مربوط به آثار باستانی، آنان را درخصوص نحوهٔ پیش‌گیری و آمادگی آگاه می‌سازد و به مدیران بالادستی برای مدیریت بحران یاری می‌رساند. دانش حداقلی لازم برای مدیریت اولیهٔ بحران و مخاطره در مناطق باستانی به‌دست مدیران محلی در هر مرحله از چرخهٔ مدیریت مخاطره متفاوت است، اما به یقین ضروری‌ترین دانش لازم که حداکثر کارایی را نیز دارد، مربوط به مرحلهٔ پیش از بحران یا مخاطره است. با این‌که در بیشتر موارد مشاهده می‌شود که مدیران محلی به‌دلیل ضعف دانش در زمینهٔ بحران و مدیریت آن، در حوادث منفعلانه عمل می‌کنند، اما به‌عنوان نمونه، مدیران در مرحلهٔ آمادگی باید دانش لازم برای اقدامات حفاظتی و رعایت استانداردهای ساختمان‌سازی (کالبدی- فیزیکی) را داشته باشند تا با مقاوم‌سازی و رعایت حریم آثار باستانی بتواند زمینهٔ آسیب‌پذیری بافت‌های کالبدی موزه‌ها و مکان‌های فرهنگی را به حداقل برسانند (ابراهیمی و حسینی، ۱۳۸۲: ۲۱۴).

نقش میراث‌فرهنگی (ملموس و ناملموس) در شکل‌گیری حافظه فرهنگی و افزایش تاب‌آوری

میراث‌فرهنگی (ملموس و ناملموس)، نقشی غیرقابل انکار در شکل‌گیری حافظهٔ فرهنگی برای شکل‌دهی به آگاهی، کنش و واکنش در برابر مراحل مختلف فاجعه را دارد. حافظهٔ فرهنگی فاجعه به‌عنوان یک مخزن دانش عمل می‌کند که اطلاعات مهم درمورد خطر و کاهش خطر را در اختیار افراد و مدیران مدیریت بحران قرار می‌دهد. حافظهٔ فرهنگی می‌تواند اطلاعات مهمی درمورد جامعه مانند: علائم پیشین خطر، شرح رویداد - ازجمله مکان‌های خاص آسیب‌پذیر، جهت‌ها، زمان و مدت زمان، تأثیر بر جمعیت محلی و تغییرات قبل و بعد از خطر در چشم‌انداز ایجاد کند. علاوه‌بر این، ممکن است اطلاعاتی درمورد کاهش خطر جامعه، مانند مناطق خطرناک گذشته، مناطق امن و مسیرهای تخلیه فراهم کند. حافظهٔ فرهنگی فاجعهٔ برنامه‌های پاسخ‌گویی را در اختیار جامعه قرار می‌دهد و می‌تواند از ایجاد راهبردها و روش‌های مقابله با خطرات مکرر، برای مثال: سازگاری در مسکن و معماری، الهام بگیرد (Cashman & Cronin, 2008: 410).

یافته‌های پژوهش

براساس گزارش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، در روز یک‌شنبه ۱۳۹۶/۰۸/۲۱ ساعت ۲۱:۴۸ زمین‌لرزه‌ای به بزرگی ۷/۳ ریشتر با مرکزیت اِزگله در شهرستان ثلاث باباجانی استان کرمانشاه در نزدیکی مرز ایران و عراق رخ‌داد. کانون اصلی این زلزله در حدفاصل بخش ازگله در شهرستان ثلاث باباجانی تا بخش‌هایی از شهرستان سرپل‌ذهاب در استان کرمانشاه قرارداشت. این زلزله به‌مدت ۳۰ ثانیه ادامه یافت و بر ۱۰ شهرستان، ۲۴ بخش، ۶۲ دهستان و ۱۹۳۰ روستا تأثیر گذاشت. حدود ۷۰٪ روستاهای شهرستان سرپل‌ذهاب و ۸۰ روستای مرزی در استان کرمانشاه به‌سبب آن تخریب شدند؛ تعداد جان‌باختگان زلزله ۶۲۶ نفر و مصدومان و مجروحان آن ۷۸۱۷ نفر اعلام شد که بیشترین آنان مربوط به شهرهای سرپل‌ذهاب، دالاهو، قصرشیرین و ثلاث باباجانی بودند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، ۱۳۹۷: ۴۵). این زلزله تأثیرات زیادی بر حیات اقتصادی استان کرمانشاه، به‌ویژه شهرستان سرپل‌ذهاب گذاشت و سبب از بین رفتن بسیاری از زیرساخت‌های این

شهرستان شد. این زلزله، علاوه‌بر تأثیراتی که بر زیرساخت‌ها و حیات اجتماعی و فرهنگی این استان گذاشت، بر میراث‌فرهنگی این استان نیز تأثیر گذاشت. بنابر اعلام میراث‌فرهنگی کرمانشاه، یک‌روز پس از زلزله، پنج بنای تاریخی این استان: کاخ خسرو، چهار قابی و کاروانسرای عباسی در قصرشیرین، قلعهٔ یزدگرد در روستای زرده و زیج‌منیژه در روستای پاتاق، تپهٔ تاریخی معروف به ارگ در داخل شهر گیلانغرب و آتشکدهٔ پلنگرد در اسلام آبادغرب بر اثر این زلزله آسیب دیدند.[۶]

برطبق چارچوب مفهومی این پژوهش باید ابتدا میزان آسیب‌پذیری میراث‌فرهنگی در استان کرمانشاه در زلزلهٔ ۱۳۹۶هـ.ش. را شناخت؛ در مرحلهٔ بعد، پژوهشگر با شناخت آسیب‌پذیری به‌دنبال دریافت و شناخت میزان تطبیق‌پذیری و تاب‌آوری مدیریت میراث‌فرهنگی در بحران در کرمانشاه برآمد که برآیند این پژوهش در یافته‌های آن ارائه می‌گردد.

مدیریت بحران در حوزهٔ میراث‌فرهنگی؛ بررسی میزان آسیب‌دیدگی آثار تاریخی و روند بازسازی مناطق زلزله‌زده

بعد از این‌که زلزلهٔ کرمانشاه اتفاق افتاد، هم‌زمان با بررسی میزان خسارت‌های احتمالی و برآورد نمودن قطعی آن‌ها، میزان آسیب‌دیدگی میراث‌فرهنگی مورد بررسی قرار گرفت. در ابتدا میزان آسیب‌دیدگی میراث‌فرهنگی به‌صورت کلی ارائه شد که در جدول ۱، مشاهده می‌شود. میزان آسیب‌دیدگی و نحوهٔ انطباق‌پذیری و مدیریت و بازسازی آثار تاریخی در ادامه ارائه می‌گردد.

جدول ۱: برآورد خسارت حوزهٔ میراث‌فرهنگی؛ صنایع‌دستی و گردشگری (برگرفته از کتاب: زلزله کرمانشاه؛ آسیب‌شناسی و درس آموخته‌ها، ۱۳۹۷).

Tab. 1: Assessment of Damage in the Field of Cultural Heritage; Handicrafts and Tourism (From the book: the Kermanshah earthquake, damage, assessment and lessons learned, 2017).

عنوان	توضیحات	برآورد خسارت (میلیون ریال)
تأسیسات صنایع‌دستی	در رشتهٔ چاقوسازی، سازهای سنتی، معرق، البسهٔ محلی و ...	۶۵۰۰
تأسیسات گردشگری	شامل ۲۰ هتل و مهمان‌پذیر	۷۵۱۰۰
بناهای تاریخی	۱۳ مجموعه تاریخی	۱۵۳۰۰
مجموع		۹۶۹۰۰

اثر یادمانی طاق‌گرا: طاق‌گرا یک اثر متعلق به دورهٔ ساسانی است که در گردنهٔ پاطاق جادهٔ کرند غرب به سرپل‌ذهاب واقع شده است که از دورهٔ ساسانی فلات ایران را به بین‌النهرین ارتباط می‌داده است. برخی محققین این بنا را متعلق به دورهٔ اشکانی دانسته‌اند و برخی بنای آن را به دورهٔ ساسانی نسبت داده‌اند؛ هم‌چنین برای این بنا کارکردهای متفاوتی چون: راه کاروان‌رو توقفگاه موکب شاهی، اریکهٔ سلطنتی، پاسگاه مرزی، بنای یادبود یک پیروزی و... ذکر شده است. این بنای سنگی به‌صورت فضایی ایوان مانندی است که تماماً از سنگ ساخته شده است. ورودی آن به‌طرف جنوب و مشرف بر جادهٔ سنگ‌فرش باستانی است و با بلوک‌های سنگی که به‌صورت مکعب‌مستطیل تراشیده شده‌اند، ساخته شده است. مصالح داخلی دیوارها نیز از لاشه‌سنگ و ملات گچ است. دیوارهای بنا تا حدودی بلندتر ساخته شده‌اند تا بتوانند سقف طاق را کاملاً مسطح نمایند. خوشبختانه بر اثر زلزله به این بنا آسیب جدی وارد نشده، اما بر اثر ریزش کوه تعداد زیادی سنگ در ابعاد کوچک و بزرگ در پیرامون بنا پراکنده شده که نیاز به جمع‌آوری و ساماندهی داشت (تصویر ۱)؛ هم‌چنین بخشی از دیواره‌سازی حاشیهٔ جاده در جلو بنا مسیر دسترسی تخریب گردیده که نیازمند بازسازی مجدد بود که جمع‌آوری و ساماندهی درمورد این اثر انجام‌گرفت (مصاحبه با آقای قهرمانی، مدیر پایگاه محور ساسانی، ۱۴۰۱).

تصویر ۱: طاق‌گرا، قبل از زلزله و بعد از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 1: Taq-e-Gara- Before and After the Earthquake (Author, 2020).

بنای زیج‌منیژه: زیج‌منیژه یا قلعهٔ منیژه با بیش از یک‌هزار سال قدمت یک کوشک بین‌راهی مربوط به دورهٔ ساسانی است که در مسیر جادهٔ دالاهو به سرپل‌ذهاب در روستای پاطاق قرار دارد و این روستا در ۱۵کیلومتری این شهرستان واقع شده است. «زیج» به‌معنای رصدخانه یا تماشاگه است. مردم محلی عقیده دارند زیج‌منیژه مکانی بوده که «منیژه» مدتی در آن مستقر بوده است. طی برداشت‌های صورت‌گرفته در روزهای بعد از زلزله مشخص شد که بخش‌هایی از دیوارها و طاق‌های سنگی ضلع جنوبی تخریب شده است (تصویر ۲). مرمت این بخش‌ها مستلزم بازسازی دیوارها و طاق‌های این ضلع است. برآورد بازسازی چشمه‌طاق‌ها و دیوارهای سنگی ضلع جنوبی۱۵۰۰ میلیون ریال است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، ۱۳۹۷: ۱۷۷). با وجود خسارت‌های متحمل‌شده، استحکام بنا و نیز مرمت‌هایی که تاکنون روی آن انجام‌شده است، آن را به یکی از بناهای نجات‌یافته دورهٔ ساسانی تبدیل کرده است. براساس کد اعتباراتی که بعد از زلزله برای آثار باستانی لحاظ شد و تا سال ۱۴۰۰ هـ.ش. ادامه داشت؛ مرمت این اثر و برخی از آثار تاریخی دیگر انجام گرفته است (مصاحبه با آقای قهرمانی، مدیر پایگاه محور ساسانی، ۱۴۰۱).

تصویر ۲: زیج‌منیژه (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 2: Zij Manizheh (Author, 2020).

محوطهٔ قلعهٔ گبری (گوری): در داخل شهر سرپل‌ذهاب کنار رود الوند قلعه‌ای متعلق به دورهٔ ساسانیان وجود دارد که با توجه به گمانه‌زنی‌هایی که در مرداد سال ۱۳۶۸ هـ.ش. توسط هیأت

باستان‌شناسی از این محل به‌عمل آمد، مشخص شد که شهر حلوان در این منطقه بوده و بر اثر زلزله در زیر خاک مدفون گردیده است. این قلعه از روبه‌روی حرم احمد بن اسحاق تا پل خیابانی که نرسیده به محلهٔ کدخدا شکر به‌طرف قصرشیرین می‌رود، امتداد دارد. محوطهٔ تاریخی قلعهٔ گبری واقع‌در شهر سرپل‌ذهاب از بقایای شهر حلوان که خود نیز در اثر زلزله از بین رفته است. در خروجی شهر سرپل-ذهاب بقایای دیوارهای قلعه باقی‌مانده که بر اثر زلزلهٔ اخیر بخشی از این دیوارهای سنگی تخریب و فرو ریخته است. باتوجه به تاریخی بودن این محوطه نیاز به انجام مطالعات باستان‌شناسی حین آواربرداری از این مجموعه است. پس از آن نیاز به مرمت و تثبیت بخش‌های باقی‌مانده است. برآورد اولیه جهت انجام موارد فوق‌الذکر ۳۰۰میلیون ریال بود که مرمت آن هنوز انجام نگرفته است: «در زلزله، اتفاقی که رخ‌داد این بود که تعدادی از مردم چادرها و کانکس‌های خود را روی زمین این قلعه مستقر کرده و آنجا اسکان پیدا کردند که این موضوع مشکلاتی را برای این بنا به‌وجود آورد. در لحظات اول زلزله، مردم اولین اثری را که متوجه تخریب آن شدند. دیوار قلعهٔ گبری بود که به‌نظرم هنوز هم مرمت آن انجام نشده است» (مصاحبه با آقای سنجابی، فرماندار سرپل‌ذهاب در زمان زلزله، ۱۴۰۰).

نقش‌برجسته‌های آنوبانی‌نی و گوردخمهٔ دکان داوود

گوردخمهٔ[۷] دکان داوود: این «گوردخمه» در سه کیلومتری جنوب‌شرقی سرپل‌ذهاب واقع شده است. این مکان نزد طوایف اهل حق متبرک بوده و در بعضی از اوقات سال برای انجام مراسم مذهبی در آن اجتماع می‌کنند. این مقبره مانند گوردخمهٔ بزرگ در «بند صحنه» دارای ایوانی در جلو است. پیرو بازدید به‌عمل آمده از این آثار باوجود سقوط و ریزش فراوان سنگ از کوه، خوشبختانه به این آثار آسیبی وارد نیامده، فقط تعداد زیادی سنگ در محوطه‌ها پراکنده شده که نیاز به جمع‌آوری و ساماندهی دارد (تصویر ۳). در روزهای بعد از زلزله این جمع‌آوری و ساماندهی انجام گرفت (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، ۱۳۹۷: ۱۸۰).

تصویر ۳: ریزش سنگ‌ها در زلزله در محوطه نقش‌برجسته‌های آنوبانی‌نی (از کتاب: زلزلهٔ کرمانشاه؛ آسیب‌شناسی و درس آموخته‌ها، ۱۳۹۷).

Fig. 3: Rock falls during the earthquake in the area of Anubanini's reliefs (from the book: *The Kermanshah Earthquake: Damage Assessment and Lessons Learned*, 2017).

بناهای عمارت خسرو آتشکدهٔ چهارقاپی و بان‌قلعه: عمارت خسرو به‌دستور خسروپرویز، شاه ساسانی برروی صفه‌ای در شهر قصرشیرین بنا شده است. در سال‌های اخیر با کاوش‌های مستمر باستان‌شناسی بخش‌های زیادی از آن از زیر خاک بیرون آمده و عملیات مرمت و حفاظت پس از کاوش انجام شده است.

چهارقاپی: آتشکدهٔ چهارقاپی در نزدیکی عمارت خسرو واقع شده است که بخش‌هایی از طاق و دیوارهای آن به ارتفاع حدود ۶متر باقی‌مانده است. این بنا از بناهای دورهٔ ساسانی است که دیوارهای آن باقی‌مانده و خوشبختانه زلزله آسیبی به آن نرسانده است. بنای عمارت خسرو بر اثر زلزله آسیب چندانی ندیده، ولی دیوارها و طاق باقی‌مانده آتشکدهٔ چهارقاپی در چندجا ترک سازه‌ای برداشته و دیوار خشکه‌چین حفاظتی یکی از دیوارهای آن فرو ریخته است (تصویر ۴). برآورد مرمت اضطراری و استحکام‌بخشی چهارقاپی: ۸۰۰ میلیون ریال است. خاطرنشان است که بعد از مرمت و استحکام‌بخشی، به‌منظور حفظ فضاهای کشف‌شده از مخاطرات طبیعی، پوشش محافظتی برای آن ایجاد شد (مصاحبه با آقای نعمت‌الله نازپرورده، معاون فرماندار قصرشیرین در زمان زلزله، ۱۴۰۰).

تصویر ۴: بنای چهارقاپی بعد از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 4: Fire tample(Charqapi) (Author, 2020).

کاروانسرای عباسی قصرشیرین: این بنا از مجموعه کاروانسراهای دورهٔ صفوی است که به‌دستور «شاه‌عباس» در سراسر ایران احداث گردید این بنا در زمان جنگ و پیش از آن تخریب شده بود و تنها بخش باقی‌مانده آن سردر ورودی کاروانسرا بود که پس از جنگ توسط اداره کل میراث‌فرهنگی استان مرمت گردید. بر اثر زلزله، بخش‌هایی از ضلع جنوب‌شرقی کاروانسرا شامل دیوار سنگی و بام‌سازی آن تخریب شده است (تصویر ۵). اعتبار موردنیاز جهت بازسازی بخش‌های تخریب‌شده مبلغ ۸۰۰ میلیون ریال است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، ۱۳۹۷: ۱۸۴): «از آنجایی‌که کاروانسرای شاه‌عباسی تحت مالکیت اداره کل اوقاف بود، میراث‌فرهنگی استان نمی‌توانست برای مرمت آن اعتباری تخصیص دهد. طی چند سال گذشته مسئولین میراث‌فرهنگی رایزنی‌های زیادی را با اداره کل اوقاف استان انجام‌دادند تا اختلافات رفع شود و برای مرمت این بنای ارزشمند اعتباری اختصاص یابد. سرانجام با ورود استاندار کرمانشاه به موضوع، قرار بر این شد تا اعتبارات موردنیاز برای مرمت بنا از سوی اداره کل اوقاف تأمین شود و پایگاه محور ساسانی نیز ناظر مرمت پروژه باشد. در این‌راستا کار مرمت این بنا را در سه بخش آسیب‌دیدهٔ آن، یعنی سردر ورودی اصلی، دیوارهٔ سنگی که حدود ۷۰٪ از کل آسیب‌دیدگی بنا مربوط به آن بود و قسمت‌هایی از پشت‌بام، شروع کردیم. امیدواریم ظرف چند هفته پیش‌رو کار مرمت این بنای ارزشمند متعلق به دورهٔ صفویه به اتمام برسد (مصاحبه با آقای قهرمانی، مدیر پایگاه محور ساسانی، ۱۴۰۱).

ارگ تاریخی گیلانغرب: ارگ تاریخی گیلانغرب که درحال‌حاضر به شکل یک تپهٔ تاریخی است و دارای دوره‌های تاریخی متفاوت از پیش‌ازتاریخ تا دوران اسلامی است. بر اثر زلزله، بخش‌های زیادی از جدارهٔ بیرونی تپه در جهات مختلف ریزش کرده است که نیاز به مطالعات باستان‌شناسی

تصویر ۵. کاروانسرای عباسی قصرشیرین بعد از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig: 5 Qasr-e-shirin Karavansarai (Author, 2020).

حین آواربرداری و مرمت‌های حفاظتی است. اعتبار موردنیاز جهت موارد فوق‌الذکر ۲۰۰ میلیون ریال بوده که مرمت آن در سال ۱۳۹۷ هـ.ش. انجام شده است (مصاحبه آقای فرهاد همتی، فرماندار گیلانغرب در زمان زلزله).

مقبرهٔ ابودجانه: این بنا که آرامگاه یکی از یاران پیامبرﷺ است مربوط به صدر اسلام بوده که در منطقهٔ ریجاب شهرستان دالاهو قرار دارد. در کنار این بنا که دارای دو گنبد سنگی است و دارای مجموعه‌ای از آرامگاه‌های گنبدی و میله‌ای سنگی است که همگی دارای قدمت هستند و به «مجموعهٔ مقابر ابودجانه» معروف‌اند. بر اثر زلزله، بخشی از پوستهٔ بیرونی گنبد اصلی دچار ترک‌های عمیق سازه‌ای شده است، هم‌چنین بخش‌هایی از دیوار و پوستهٔ گنبد بنا تخریب شده و هم‌چنین تعداد ۱۲ میل سنگی و گنبدهای مقابر موجود در محوطه دچار آسیب‌دیدگی و تخریب شده‌اند (تصویر ۶). میزان تخریب در این مجموعه نزدیک به ۶۰٪ است و اعتبار موردنیاز جهت بازسازی موارد فوق‌الذکر ۱۵۰۰ میلیون ریال بوده که مرمت این بنا و بنای قلعهٔ یزدگرد که بالاترین آسیب را متحمل شده بود، انجام گرفته است (مصاحبه با آقای قهرمانی، مدیر پایگاه محور ساسانی، ۱۴۰۱).

تصویر ۶: الف: مقبره ابودجانه بعد از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 6: A: Abodojaneh historical Cemetery after earthquake (Author, 2020).

تصویر ۶: ب: مقبرهٔ ابودجانه قبل از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 6: B: Abodojaneh historical Cemetery after earthquake (Author, 2020).

مجموعهٔ تاریخی قلعهٔ یزدگرد: این مجموعه که شامل آثار متعددی ازجمله دیوار دفاعی برج دیده‌بانی، عمارت و آتشکده بوده که مربوط به دورهٔ اشکانی است و در منطقهٔ بان‌زرده شهرستان دالاهو واقع شده است. این مجموعه با گسترهٔ تقریبی چهل کیلومتر مربع از سمت شمال‌غرب با پرتگاه تندی به دشت ذهاب و از طرف شمال و شرق به صخره‌های پلکانی دالاهو محدود می‌شود. بر اثر زلزله بخش‌هایی از دیوارهای گچی گنبد رانش پیدا کرده و دیوارهای خشکه‌چین طرفین کانال هدایت آب تخریب شده است. پوشش حفاظتی اتاق‌های گچی گنبد غربی فروریخته است؛ هم‌چنین بنای معروف به قلعهٔ داور نیز در بخش‌هایی تخریب شده است و بنای معروف به آتشگاه نیز تخریب گردیده است (تصویر ۷). برآورد اولیه برای انجام ساماندهی حفاظت و مرمت‌های اضطراری مجموعه مبلغ ۵۰۰۰میلیون ریال بوده که از بعد از زلزله بخش‌های زیادی از قسمت‌های آسیب‌دیده بنا مرمت شده است، اما ادامه مرمت نیازمند اعتبارات بیشتری است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، ۱۳۹۷: ۱۸۷).

مسجد عبدالله بن عمر: این بنای سنگی از مساجد صدر اسلام است که دارای یک منارهٔ سنگی واقع‌در باغات روستای شالان منطقهٔ ریجاب شهرستان دالاهو است. شالودهٔ این بنا برروی بنایی که به قبل از اسلام تعلق داشت، ساخته شده است. مسجد به‌شکل مستطیل است. شبستان مسجد دارای هشت ستون در دو ردیف موازی است. محراب مسجد برخلاف سایر مساجد اسلامی از دیوار جنوبی بیرون نیامده، بلکه به‌وسیلهٔ گچ‌بری به دیوار مسجد اضافه شده است. منبر پنج‌پله‌ای مسجد پشت به محراب ساخته شده و مصالح آن سنگ و گچ است. منارهٔ مسجد بعدها در قسمت جنوب‌غربی پشت‌بام ساخته شده است، راه ورودی به مناره هم از پشت‌بام مسجد است. این مناره دارای ۲۱پله مثلثی است. در بالای آن نیز گنبدی مخروطی قرار دارد. مدخل منارهٔ طاق گهواره‌ای‌شکلی دارد و قسمت بالای نمای خارجی آن با چوب و گچ تزئین شده است، می‌توان گفت این مسجد به‌لحاظ قدمت با مسجد تاریخانهٔ دامغان برابری می‌کند. بر اثر زلزله متأسفانه آسیب‌های جدی به این بنا وارد شده است. تخریب بخشی از مناره، تَرک بسیار عمیق در سازهٔ دیوار شبستان مسجد، تخریب سقف و فروریختن بخشی از صفه‌ای که بنا بر روی آن واقع‌شده است، ازجمله آسیب‌هایی است که به این بنا وارد شده است (تصویر ۸). برآورد اولیه برای مرمت بخش‌های آسیب‌دیده و تخریب‌شده مبلغ ۲۵۰۰میلیون ریال است. مرمت این بنا نیز در سال ۱۳۹۷هـ.ش. انجام شده است (مصاحبه با آقای قهرمانی، مدیر پایگاه محور ساسانی، ۱۴۰۱).

تصویر ۷: مجموعه تاریخی قلعهٔ یزدگرد قبل و بعد از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).

Fig. 7: Yazdegerd Castle (Dalahu County) after and before Earthquake (Author, 2020).

تصویر ۸: مسجد عبدالله بن عمر بعد از زلزله (از کتاب: زلزلهٔ کرمانشاه؛ آسیب‌شناسی و درس آموخته‌ها، ۱۳۹۷).
Fig. 8: Abdullah ibn Omar Rijab Mosque (from the book: *The Kermanshah Earthquake: Damage Assessment and Lessons Learned*, 2017)

مقبرهٔ احمد بن اسحاق و حسینیهٔ آن: در این زلزله، نه‌تنها مقبرهٔ احمد بن اسحاق دچار آسیب و تخریب شده، بلکه ساختمان‌های جدیدالاحداث همانند حسینیهٔ شهرستان سرپل‌ذهاب نیز دچار آسیب‌هایی فراتر از حد انتظار شده‌اند. بقعهٔ احمد بن اسحاق رحمه‌الله‌علیه یکی از نمادهای بسیار ارزشمند مذهبی شهرستان سرپل‌ذهاب است که در این زلزله، دچار تخریب شد و بخش‌های از آن فرو ریخت (تصویر ۹). احمد ابن اسحاق قمی از اصحاب گرانقدر ائمه معصومین علیهم‌السلام و از مراجع، محدثان و علمای بزرگ قرن سوم هجری‌قمری است. آرامگاه او در شهر سرپل‌ذهاب زیارتگاهی برای دوستداران اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام است. کلنگ بازسازی این بقعه ۲۱مهرماه سال ۱۳۹۷هـ.ش. بر زمین زده شد و اعتبار بازسازی آن حدود (۱۶میلیارد تومان) از سوی استانداری، اوقاف و بنیاد مسکن تأمین و در این‌راستا بنیاد مستضعفان نیز در بخش تأمین سیمان پروژه مشارکت داشت. بعد از گذشت چهار سال از زلزلهٔ هولناک سرپل‌ذهاب، مراسم افتتاح بقعهٔ متبرکه حضرت احمد ابن اسحاق برگزار شد (تصویر ۱۰).

تصویر ۹: الف: احمد ابن اسحاق قبل از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 9: A: The shrine of Ahmad ibn Ishaq Ash'ari Qomi (Author, 2020).

مدیریت میراث‌فرهنگی در زمان بحران (زلزله) (آسیب‌پذیری، انطباق‌پذیری و تاب‌آوری)

مهم‌ترین اقدامات میراث‌فرهنگی در زمان بعد از زلزله در حوزه‌های کمک‌رسانی، میراث‌فرهنگی، بخش زیرساخت، صنایع‌دستی، گردشگری و سرمایه‌گذاری انجام شده است. بررسی عملکرد میراث‌فرهنگی در زمان بحران نشان می‌دهد که از آنجا که سیستم مدیریت بحران ما دارای

تصویر ۹: ب: احمد ابن اسحاق بعد از زلزله (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 9: B: The shrine of Ahmad ibn Ishaq Ash'ari Qomi (Author, 2020).

تصویر ۱۰: احمد ابن اسحاق بعد از بازسازی (نگارنده، ۱۴۰۰).
Fig. 10: The shrine of Ahmad ibn Ishaq Ash'ari Qomi (Author, 2020).

سیستمی تاب‌آور نیست، در بخش میراث‌فرهنگی نیز توانایی‌های موجود برای مدیریت بحران را نداشته و اقداماتی که انجام داده است، نمی‌تواند جامعه را در کوتاه‌مدت به وضعیت عادی برگرداند. براساس ویژگی‌هایی که کمیتهٔ کاهش سوانح طبیعی (SDR)[۸] برای خصوصیات جوامع تاب‌آور بیان می‌کند که در نتیجه مدیریت آن در سایر بخش‌ها باعث تحمل شوک‌ها و عدم فروپاشی جوامع می‌شود، جامعهٔ در خطر ما نمی‌داند چه موقع خطری قریب‌الوقوع است، درنتیجه نمی‌تواند مخاطرات مرتبط را شناسایی و درک نماید. جامعهٔ ما در زلزله نشان‌داد که جامعه‌ای تاب‌آور نیست و در گذر از بحران و مقابله با آن با بیشترین اختلال در تمام بخش‌های خود مانند میراث‌فرهنگی روبه‌رو شد. مدیریت میراث‌فرهنگی در بخش زیرساخت برای مقابله با مخاطرات آتی نخواهد توانست برنامه‌ریزی‌های لازم و عملیاتی داشته باشد.

جدول ۲: برآورد اولیهٔ میزان خسارت و آسیب وارده به آثار و بناهای تاریخی مناطق زلزله‌زده در کرمانشاه (نگارنده: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، تهران: سازمان برنامه و بودجه).

Tab. 2: Preliminary Assessment of the Damage and Impact on Historical Sites and Buildings in the Earthquake-Affected Areas of Kermanshah (The Management and Planning Organization of Kermanshah Province, Tehran: Organization of Planning and Budget).

ردیف	عنوان اثر	آدرس	برآورد ریالی (میلیون ریال)	شرح تخریب	میزان مرمت و بازسازی
۱	طاق گرا	شهرستان دالاهو، جاده دالاهو به سرپل‌ذهاب	۳۰۰	ریزش سنگ‌ها، بازسازی ۲۱ متر از دیوارهای حاشیه جاده	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۲	بنای زیج منیژه	شهرستان سرپل‌ذهاب- روستای پاتاق	۱۵۰۰	تخریب دیوارها و طاق‌های ضلع جنوبی	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۳	قلعهٔ گبری	شهر سرپل‌ذهاب	۳۰۰	مرمت و تثبیت دیوار فروریخته	مرمت و بازسازی انجام نشده است.
۴	آتشکدهٔ چهارقاپی	شهر قصرشیرین	۲۰۰	در چند قسمت ترک سازه‌های برداشته است. خشکه‌چین حفاظتی یکی از دیوارهای آن فروریخته است.	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۵	کاروانسرای قصرشیرین	شهر قصرشیرین	۸۰۰	دیوار به طول ۲۱ متر و ارتفاع ۸ متر فرو ریخته است.	در حال مرمت و بازسازی است.
۶	ارک گیلانغرب	ارگ گیلانغرب	۲۰۰	ریزش دیواره‌های موجود به اطراف	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۷	مجموعه مقابر ابودجانه	شهرستان دالاهو، ریجاب	۱۵۰۰	دچار ترک‌های عمیق سازه‌ای شده است، دیوار و پوسته گنبد تخریب شده است، ۱۲ میل سنگی دچار آسیب‌دیدگی شده است.	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۸	مجموعه قلعهٔ یزدگرد	شهرستان دالاهو، بان‌زرده	۵۰۰۰	بخشی از دیواره گچی گنبد رانش کرده است، خشکه‌چینی طرفین کانال آب ریزش کرده است، پوشش حفاظتی اتاق‌های گچی گنبد غربی فروریخته است.	در حال مرمت و بازسازی است.
۹	مسجد عبدالله بن عمر	شهرستان دالاهو، ریجاب	۲۵۰۰	مناره تخریب شده است، در شبستان ترک عمیق ایجاد شده است، تخریب سقف و بخشی از صفه	مرمت و بازسازی انجام شده است.
	مقبره احمدبن اسحاق	شهرستان سرپل‌ذهاب		آسیب‌دیدگی کامل	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۱۰	گنبدهای سنگی روستا و باغات شالان (۴ عدد)	شهرستان دالاهو، ریجاب، شالان	۱۰۰۰	فروریختگی پوسته گنبد	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۱۱	مجموعه معاون‌الملک	شهر کرمانشاه	۳۰۰۰	ایجاد ترک در بخشی از نمای گشایش فضایی ورودی مجموعه، ریزش تعدادی از کاشی‌های ضلع غربی حسینیه، ترک در بخشی از نمای شمال‌غربی، ریزش بخشی از تزئینات معرق‌کاری ضلع غربی زینبیه مشرف به حسینیه، ایجاد ترک در بخشی از نمای شمال‌غربی زینبیه مشرف به حسینیه، ایجاد ترک در بخشی از زیر گنبد داخلی زینبیه ریزش بخشی از آینه‌کاری زینبیه	مرمت و بازسازی در حال انجام است.
۱۲	مجموعهٔ بیگلربیگی	شهر کرمانشاه	۱۰۰۰	ایجاد ترک در بخشی از نمای شمال‌شرقی حیاط مرکزی مجموعه (بخش شاه‌نشین)، ریزش بخشی از آینه‌کاری حسینیه مجموعه، ایجاد ترک بر روی دیوار و طاقچه‌های ضلع غربی حسینیه	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۱۳	گنبد چهارسو و طاق‌های آسیب‌دیده مجموعه بازار	شهر کرمانشاه	۲۰۰۰	ایجاد ترک در بخش زیر گنبد داخلی و خارجی چهارسو	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۱۴	بنای تاریخی چله خانه روستای هجیج	شهرستان پاوه، روستای هجیج	۷۰۰	ایجاد ترک در داخل و بیرون بنا	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۱۵	خانه با ارزش فریدون‌بگ روستای شرکان	شهرستان پاوه، نودشه	۱۰۰۰	ایجاد ترک در داخل و بیرون بنا	مرمت و بازسازی انجام شده است.
۱۶	خانه باارزش توفیق‌بگ	شهرستان پاوه، نودشه	۲۰۰۰	ایجاد ترک در داخل و بیرون بنا	مرمت و بازسازی انجام شده است.
		جمع کل (میلیون ریال)	۲۳۰۰۰		

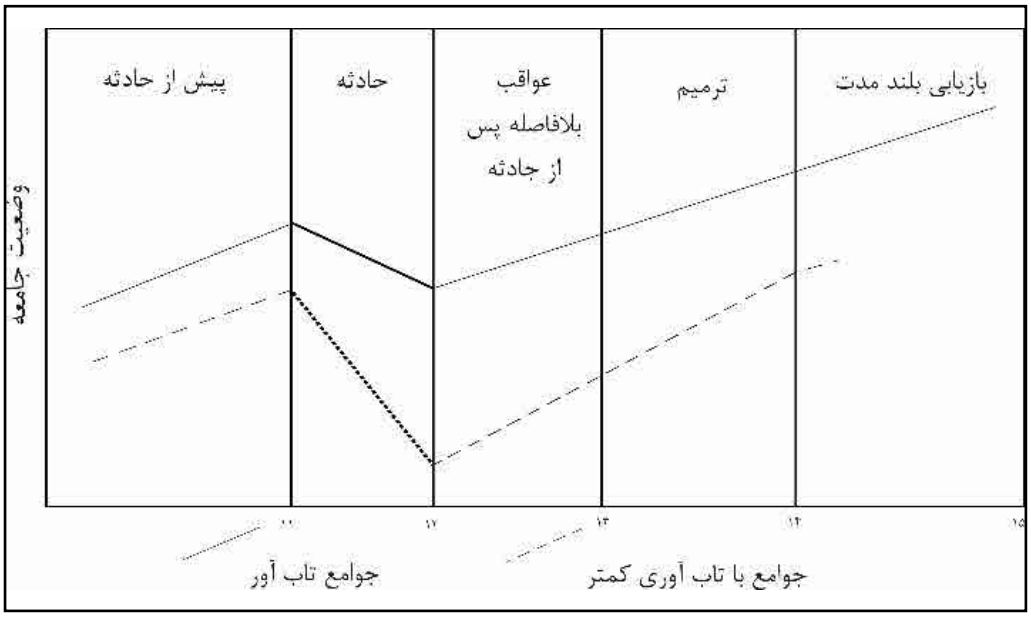
جدول ۳: اقدامات مهم اداره کل میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان کرمانشاه در زمان زلزله (برگرفته از کتاب: زلزله کرمانشاه؛ آسیب شناسی و درس آموخته‌ها، ۱۳۹۷).

Tab. 3: "Important Actions of the General Directorate of Cultural Heritage, Handicrafts, and Tourism of Kermanshah Province During the Earthquake (From the book: the Kermanshah earthquake, damage, assessment and lessons learned, 2017).

عنوان	توضیحات
حوزهٔ کمک‌رسانی	تشکیل ستادی با محوریت هتل‌داران، دفاتر و فعالان این بخش؛ جمع آوری، تحویل، بسته‌بندی و توزیع هدفمند کمک‌ها و هدایا به زلزله‌زدگان، تحویل حدود یکصد کامیون (سبک و سنگین) انواع کالاهای مورد نیاز، تنظیم تفاهم‌نامه با نوسازی مدارس جهت مرمت و بهسازی یک دبیرستان در سرپل‌ذهاب.
میراث‌فرهنگی	حفاظت و مرمت آثار آسیب‌دیده، بررسی، ارزیابی و اقدامات حفاظتی در جهت کاهش خسارت‌های بعدی، دعوت از معاون محترم میراث‌فرهنگی کشور و حضور در استان و بازدید از تمام آثار منطقه، تهیه گزارش اجمالی سازمان به یونسکو، برآورد میزان خسارت به مبلغ دو میلیارد و دویست میلیون تومان به ۱۷ بنای تاریخی، آغاز عملیات مرمت در دو بنایی که بیش از ۴۰ درصد خسارت داشته‌اند، نظارت و همکاری در جابه‌جایی ۲۵۰ واحد مسکونی تخریبی یا تعمیری مستقر در تپه‌های تاریخی در ۲۰ روستای استان.
صنایع‌دستی	ملاقات و دلجویی از صنعتگران آسیب‌دیده و حضور در روستا و شهرهای آسیب‌دیده، اعطای کمک‌های بلاعوض به واحدهایی که بیش از ۵۰ درصد خسارت دیده‌اند (هر کدام ۵۰ میلیون ریال)، هماهنگی جهت برپایی نمایشگاه فروش محصولات صنعتگران مناطق زلزله‌زده در تهران جهت حمایت از آنان، دستور ایجاد فرصت حضور صنعتگران در نمایشگاه سراسری به‌صورت رایگان برای فروش محصولات، رایزنی برای جابه‌جایی و ساخت بازارچه صنایع دستی، صنایع فلزی و چوبی در دالاهو با استفاده از ظرفیت تسهیلات ارزان‌قیمت روستایی، امکان پرداخت تسهیلات بلاعوض به واحدهای کارگاهی آسیب‌دیده در ۲ بخش تخریب و خسارت توسط ستادهای بازسازی بنیاد مسکن و شمول تسهیلات مذکور به صنایع دستی
گردشگری و سرمایه‌گذاری	بازدید و ارزیابی میزان خسارت به ۶۹ واحد خدماتی و کارگاهی که حسب کار کارشناسی و درخواست متقاضیان جمعاً ۱۴ واحد، تقاضای استمهال تسهیلات به میزان ۲۸ میلیارد تومان و پیگیری روند شمول امهال به واحدهای مذکور از طریق رئیس و معاون سازمان با بانک ملی، ارسال فهرست خسارت دیدگان به ستاد بحران و شورای هماهنگی بانک‌های استان. با توجه به بسته بودن مرزهای خسروی و پرویزخان و عدم رغبت خسارت دیدگان به دریافت مجدد تسهیلات رایزنی توسط سازمان با دولت و وزارت کشور برای بازگشایی مرزها در حال انجام و پیگیری، ارسال تقاضای ۵۷ واحد به میزان ۹ میلیارد تومان به ستاد بحران استان و بانک‌های عامل
بخش زیرساخت	منطقه گردشگری، پیران روستای، ژالگه سد شیان و سراب کرند جمعاً به میزان ۳ میلیارد تومان خسارت دیده‌اند. باوجود پیگیری مذاکرات و تقاضاهای مکرر به‌عمل آمده تاکنون موافقتی در نحوهٔ جبران خسارات حاصل نشده است و نیز خسارات به واحدهای اداری و مرکز صنایع دستی قصرشیرین جمعاً به میزان ۶۰۰ میلیون تومان که ارزیابی اولیه توسط ستاد ساماندهی ساختمان‌های اداری در دست اقدام است، با این وجود پیگیری تا حصول نتیجه برای تحقق موارد زیر با حمایت استاندار و پیگیری‌های سازمان مرکزی ادامه یافت، شمول قطعی امحال به واحدهای خسارت‌دیده به میزان ۲۸ میلیارد تومان، تأمین و پرداخت قطعی تسهیلات ارزان‌قیمت به میزان ۹ میلیارد تومان، تخصیص قطعی اعتبار ۲ میلیارد و دویست میلیون تومان برای مرمت ۱۷ اثر تاریخی (تاکنون ۴ میلیارد ریال تخصیص یافته است)، پیگیری پرداخت خسارت به واحدهای کوچک رستوران و کارگاهی توسط ستاد بازسازی، جبران خسارت زیرساخت‌های تأسیسات گردشگری به میزان ۳ میلیارد تومان و اداری ۶۰۰ میلیون تومان.

به نقل از «برتون» (۲۰۱۲) و «منیونا» (۲۰۰۶) تاب‌آوری و آسیب‌پذیری قطب‌های مثبت یا منفی یک طیف هستند. در این تعریف آسیب‌پذیری در ارتباط با حساسیت در مقابل اختلالات است و تاب‌آوری در ارتباط با مجموعه پاسخ‌هایی است که پیامد این اختلالات را کاهش می‌دهد (شریف‌زادگان و رمضانی، ۱۴۰۱: ۱۱۹). در جامعهٔ ما برآورد میزان آسیب‌دیدگی مقطعی بوده و برنامه‌ای عملیاتی برای افزایش میزان تاب‌آوری ندارد. در نتیجهٔ حساس بودن جامعه در برابر مخاطرات در همان‌زمان رخ‌دادن بحران است و بعد از آن این امر به فراموشی سپرده می‌شود. جامعه‌ای در خطر همیشه باید خود را در خطر و آماده بداند. در عملکردی که میراث‌فرهنگی در کرمانشاه از خود نشان داده است، اقدامات زیرساختی که آسیب‌پذیری و تاب‌آوری را در دو سر طیف ببینند، ندیده است. در حوزهٔ میراث‌فرهنگی و صنایع‌دستی مرمت و بازسازی‌ها انجام‌شده است، اما با توجه به در مخاطره بودن این جامعه اعتبارات لازم برای آینده جهت افزایش انطباق‌پذیری و تاب‌آوری درنظر گرفته نشده است. در حوزهٔ گردشگری، سرمایه‌گذاری و زیرساخت حتی بازسازی و مرمت مناطق آسیب‌دیدهٔ بعد از برآورد میزان خسارت انجام نشده است. درنتیجه، در این بخش در چرخهٔ مدیریت بحران، میراث‌فرهنگی ناموفق بوده و عملکردش به دید و بازدید و جلسات برای تنظیم درخواست‌ها و بیان مشکلات محدود شده است.

براساس این پژوهش می‌توان الگویی جهت مدیریت میراث‌فرهنگی در زمان بحران ارائه داد. این مدل با تأکید بر رابطهٔ منعطف آسیب‌پذیری و تاب‌آوری تأکید دارد. افزایش تاب‌آوری در یک جامعه باعث کاهش آسیب‌پذیری در همهٔ بخش‌های جامعه خواهد شد. برطبق این نمودار جامعه‌ای که تاب‌آور است به‌صورت آگاهانه و هدفمند در مسیر پذیرش مخاطرات و بحران‌ها و به‌کارگیری دانش جهت کاهش پیامدهای آن قرار می‌گیرد. این جامعه در همهٔ بخش‌هایش اهدافی را جهت بازیابی بلندمدت خود تعریف کرده و همیشه با خاطر به مثابه فرصت برخورد می‌کند.

نمودار ۱: مسیر فرضی جوامع تاب‌آوری و کمتر تاب‌آوری (تئو و همکاران، ۲۰۱۵).
Graph 1: The Hypothetical Path of Resilient and Less Resilient Communities (Teo et al., 2015).

مدیریت بحران میراث‌فرهنگی (میراث ناملموس) و تاب‌آوری

میراث‌فرهنگی ناملموس در زمان زلزله در انطباق‌پذیری و تاب‌آوری جامعه تأثیرگذار بود. این میراث در زمان عزاداری به شکل‌های مختلفی مانند: چَمر، مویه، هوره و مور به مردم کمک کرد. بهره‌گیری

از فرهنگ یاری‌رسانی به یک‌دیگر، استفاده از خوراک‌های محلی منطقه، بهره‌مندی از آئین و مراسم‌هایی منطقه، موسیقی‌های بومی و بازی‌های بومی و محلی در مرحلهٔ بعد از رخ‌داد فاجعه و بازسازی و بازیابی عاملی غیرقابل انکار و تأثیرگذار بود. تجربهٔ این اثر بخشی را می‌توان در روایتی از «عزیز مصطفایی» کارشناس میراث ناملموس شهرستان پاوه دید: «زلزله، نقطهٔ عطفی بود که میراث ناملموس خودش را نشان‌داد. من مصداقش رو در آش کَشکَک دیدم. آش کَشکَک، آشی آئینی است که در تکیهٔ قادریهٔ پاوه، در اعیاد قربان و رمضان دقیقاً یک شب قبل از عید آن آش را بار می‌گذراند و کل شب آش را تا صبح به‌هم می‌زنند و فردا صبح همه از آش می‌خورند. فقیر و غنی از این آش می‌خورند، چون معتقدند از این آش شفا می‌یابند. مراسم پختن آش و مصرف آن و اعتقادات مربوط به آن ۱۲۰سال قدمت دارند. خوشبختانه در زلزلهٔ آن عواملی که در تهیهٔ آش دخیل هستند، به سرپل‌ذهاب و ثلاث باباجانی راهی شدند. این افراد با تمام وسایل و ابزارآلات خود به سرپل‌ذهاب و ثلاث رفتند. در طی آن چند روز اول، ۲۵هزار پرس از این آش، بین زلزله‌زدگان پخش کردند. در اون روزها کل نانوایی‌ها برای ثلاث‌باباجانی و سرپل کار می‌کردند. من فکر می‌کنم پاوه ازلحاظ تعداد سازمان مردم‌نهاد، مقام اول استان را به خود اختصاص داده است. حدود ۶۳ سازمان مردم‌نهاد دارد. این سازمان‌ها گاهی چندین میلیارد پول جمع می‌کنند. انجمن‌های متنوعی دارند مثل التیام و محیط‌زیست و... که در زمان زلزله فعال شدند. این تجربه بسیار تأثیرگذار بود و نشان‌داد که میراث ناملموس چه‌قدر تأثیرگذار است. در روزهای اول زلزله و در زمان توزیع آش، در ثلاث‌باباجانی، مردم در ابتدا آش نمی‌خوردند. بعد از چشدن آن بسیار طرف‌دار پیدا کرد و مورد استقبال عمومی قرار گرفت. این ظرفیت‌های است که میراث ناملموس در خود دارد، که در زمان بحران‌ها می‌تواند یاری رساند. که باید این مجموعه‌ها را حفظ کنیم. این یک نوع ارتباط اجتماعی همیشه فعال هست. اگر این سیستم نظام‌مند نباشد که ما در کمترین زمان ممکن بیشترین بهره‌وری را نداریم. این موضوع در زمان بحران و مدیریت آن بسیار مهم است. در زمان بحران باید از اطلاعات یک فرهنگ‌شناس درمورد فرهنگ آن جامعهٔ فاجعه‌دیده بهره برد؛ مثلاً، برای آرامش کودکان آن جامعه از بازی‌های بومی و محلی استفاده کرد؛ مثلاً، در آئین مرگ، مراسم چمری به جامعهٔ زلزله‌زده سرپل‌ذهاب بسیار تأثیرگذار و یاری‌رسان بود. در زمان بحران، مردم‌شناس می‌تواند به شما بگوید که از چه عنصری از میراث ناملموس استفاده کرد تا آن آلام و درد را کاهش داد؛ مثلاً، ما می توانیم از آئین چمری استفاده کنیم. برگزاری بسیاری از بازی‌ها و آئین‌ها باعث گردهم‌آمدن و کاهش اضطراب بچه‌ها می‌شود و فضای ذهنی بچه‌ها را از اتفاقات بدی که در زمان فاجعه تجربه کردند، دور می‌کند که باعث افزایش توانایی بچه‌ها برای سازگاریشان با شرایط جدید می‌شود. متأسفانه میراث ناملموس در وزارت میراث‌فرهنگی ردیف بودجه ندارد. این یکی از نقاط بسیار ضعیف میراث‌فرهنگی است که باید مشکلش را حل کند».

از آنجا که در زمان فاجعهٔ ما همه‌چیز رو از دست می‌دهیم تنها چیزی که برای ما باقی می‌ماند گذشته است. این گذشته فرهنگ ما را برای ما با خود به‌همراه دارد. این فرهنگ هست که به ما می‌گوید در زمان بحران چه کاری انجام‌دادیم و می‌توانیم انجام بدیم تا آلامان التیام یابد: «ما در زمان زلزله برای مادربزرگ‌ها بسته‌ای تهیه کردیم، به اسم بستهٔ مادربزرگ‌ها که در آن لباس محلی به رنگ: سیاه، سورمه‌ای، قهوه‌ای، گردنبند میخک، گلونی، صابون، کرم مرطوب‌کننده و یک‌سری داروی گیاهی از گیاهان منطقه گذاشتیم که بسیار مورداستقبال قرار گرفت» بسیاری از پوشاکی که مردم و نهادها برای کمک به مردم ما آورده بودند، بدون استفاده بود. مردم به‌خصوص زنان ما آن لباس‌ها را نمی‌پوشیدند و ما باتوجه به شناخت فرهنگ منطقه این بسته حمایتی را طراحی کردیم (مصاحبه با خانم آزادی، روستای کوییک، ۱۳۹۸). این فرهنگ در زمان و مکان‌های مختلف خرد و تکثیر می‌یابند. فرهنگ ما را در زمان فاجعه حمایت و نگه‌داری می‌کند. میراث ناملموس فرهنگی می‌تواند نقشی بی‌بدیل در روزگار مردم فاجعه‌دیده بعد از فاجعه برای بازیابی داشته باشد.

جدول ۴: ارائه‌شده براساس این پژوهش (نگارنده، ۱۴۰۲).
Tab. 4: Presented Based on This Research (Author, 2020).

مدیریت میراث‌فرهنگی در زمان بحران	آسیب‌پذیری	انطباق‌پذیری	تاب‌آوری
پیش از بحران	تهیه دستورالعمل‌های خاص از سوی میراث‌فرهنگی برای ارزیابی خطر و آسیب‌پذیری (مانند مقاومت لرزه‌ای آثار فرهنگی مهم)، تهیه فهرستی از آثار فرهنگی مهم برای پیشگیری از آتش‌سوزی و یا حوادث بعد از زلزله. گردآوری اطلاعات و تشکیل بانک داده‌های میراث‌فرهنگی و ارزیابی خطرات بر آن‌ها به‌صورت مستمر برای تدوین یک برنامه اجرایی موثر، استفاده از فناوری‌های برتر در زمینهٔ پیش‌بینی و پیشگیری حوادث طبیعی و تأثیر آن بر میراث‌فرهنگی	طراحی سنتی و بومی (برخی از ساختمان‌های بومی مقاومت بالایی در برابر زلزله نشان می‌دهند).	ایجاد مدل‌های مختلفی برای بودجه‌بندی در حوزهٔ میراث‌فرهنگی (بودجه‌ها برای حفاظت و مدیریت فرهنگی، بازیابی مخاطرات طبیعی، بخش بازسازی میراث‌فرهنگی ملموس و ناملموس) تهیه و تدوین دستورالعمل‌هایی، برای توسعهٔ برنامه‌های محلی، آموزش‌ها، تمرین‌ها و ارتباطات و انتشار دانش در زمینهٔ زلزله و میراث‌فرهنگی
در زمان بحران	برآورد میزان آسیب‌دیدگی و خسارت و بودجه‌بندی برای مرمت و بازسازی، مدیران میراث‌فرهنگی ملموس؛ مسئول تأمین امنیت بازدیدکنندگان، انجام اقدامات فوری برای واکنش اضطراری و ارزیابی اولیه آسیب‌ها و اتخاذ تدابیر برای جلوگیری از بلایای ثانویه احتمالی هستند، جلوگیری از تمرکز جمعیتی و صنعتی در مناطق حادثه‌خیز.		میراث‌فرهنگی باید انعطاف‌پذیری جامعه از طریق بهره‌بردن از تجربه زلزله‌های پیشین از طریق مستندسازی درس‌ها و بهبود آمادگی و سیستم واکنش اضطراری خود از طریق رویدادهای مکرر در مقیاس محلی یا منطقه‌ای را بالا ببرد. درس‌هایی که از زلزله می‌توان آموخت و به کار برد شامل؛ نیاز به بهبود مقاومت لزره‌ای، گسترش اقدامات حفاظتی برای آثار ملموس و بهبود مشارکت و ظرفیت واکنش جوامع محلی است. ایجاد شورای مقاومت در برابر زلزله برای هماهنگی مطالعات برای درک دقیق آسیب زلزله به آثار فرهنگی ملموس و اقدامات بازسازی که مقاومت لرزه‌ای را افزایش می‌دهند.
بعد از بحران	بازسازی آثار آسیب‌دیده و تعیین این‌که میزان بودجه‌بندی کفایت داشته است یا نه، برقرار دوبارهٔ بودجه برای بخش‌های زیرساختی. تدوین و برقراری بودجه‌هایی برای ایجاد موزه، نمایشگاه و هزینه نمودن در بخش میراث ناملموس (این اقدامات باعث کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری خواهد شد)	مطالعه و پژوهش دربارهٔ بحران‌های ایجادشده و چگونگی مدیریت آن‌ها در سطوح عالی دانشگاهی در رابطه با حوزهٔ میراث‌فرهنگی و فرهنگ	وزارت میراث‌فرهنگی باید، یارانه ویژه‌ای را با هماهنگی کمیتهٔ نجات اموال فرهنگی، برای حمایت از مدیران در تعمیر و بازسازی آثار فرهنگی در سطح ملی اختصاص دهد. در این میان همکاری دولت و تشکل‌های غیردولتی و مدنی اساسی است. عملیات نجات در گام اول باید بر نجات آثار ملموس فرهنگی مانند موزه‌ها، مراکز اسناد، معابد و زیارتگاه‌ها متمرکز باشد. حفاظت از محوطه‌ها توسط جوامع محلی و تشکل‌های مردم‌نهاد ضروری است. این همکاری شامل مستندسازی، بایگانی کردن، طبقه‌بندی کردن و حافظت از آثار فرهنگی است. باید به شیوه‌های خوب و تأثیرگذار در برابر فاجعه توجه کرد و آن را در سطح کشور ترویج داد. مقامات ملی می‌توانند به ترویج نوآوری‌های محلی در این زمینه مانند تشکل‌های مردم‌نهاد داوطلب که برای محافظت و نجات آثار فرهنگی ایجاد شده‌اند کمک کنند و به اندازهٔ کافی آن را گسترش دهند. مقامات ملی و محلی، مراکز دولتی و خصوصی، مؤسسات دانشگاهی و فنی نقش کلیدی در مستندسازی درس‌های بعد از زلزله دارند. بهره بردن از کارشناسان در زمان بازیابی می‌تواند به جلوگیری از تخریب غیرضروری مهم کمک کند. توجه به این نکته که بازدیدکنندگان مناطق گردشگری می‌توانند در برابر مخاطرات طبیعی آسیب‌پذیر باشند، بسیار مهم است و باید به مناطق تخلیه اضطراری و کمک اضطراری در این بخش توجه ویژه داشت.

نتیجه‌گیری

مطالعات انسان‌شناسی فاجعه درحالی درحال انجام است که در بسیاری از نقاط جهان مردم زلزله‌های بزرگ را تجربه کرده‌اند، در ایران زلزله‌های بزرگی مانند: بویین زهرا، منجیل، رودبار، بم، سرپل‌ذهاب و... با خسارات بسیار عظیم رخ‌داده است. ایران تقریباً یک‌درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد، اما بیش از پنج‌درصد تلفات مخاطرات طبیعی در ایران رخ می‌دهد. باید قبول کنیم که در کشوری حادثه‌خیز به‌خصوص زلزله‌خیز زندگی می‌کنیم و ضعف مدیریت خود را با جان عزیزانمان و آسیب‌دیدن هویت فرهنگی‌مان جبران می‌کنیم و این کوتاهی توجیهی ندارد. این مطالعه نشان‌داد که میراث‌فرهنگی ما نیز مثل مردم ما در فاجعه در معرض آسیب جدی قرار دارند و از آنجا که در بعد از زلزله و در زمان بازسازی و بازیابی رسیدگی به آن‌ها در اولویت نیست، میزان این آسیب‌دیدگی بیشتر خواهد بود.

براساس چارچوب مفهومی این پژوهش و برمبنای نظریهٔ «یو» و همکاران (۲۰۱۱) ما جامعه‌ای آسیب‌پذیر هستیم. بر این‌اساس میراث‌فرهنگی ما می‌تواند با استحکام‌بخشی بنا، تعیین عرصه و حریم اثر و نیز توجه جلب‌توجه جهانی به موضوع میراث‌فرهنگی باعث کاهش میزان آسیب‌پذیری شود.

براساس مطالعات انسان‌شناسی فاجعه و در تأیید نظریه‌های «آلتمن» (۱۹۹۲) و «فارمر» (۲۰۰۴) از چرخهٔ فاجعه، میراث‌فرهنگی کشور ما آسیب‌پذیر است و مدیریت بحران ما توانایی کاهش آسیب‌پذیری را ندارد؛ اما میراث ناملموس ما با تأیید نظریهٔ «نیگ» (۱۹۹۵) و «کینگ» (۲۰۰۹) توانایی افزایش تاب‌آوری اجتماعی را در برای جامعهٔ فاجعه‌دیدهٔ ما دارد.

براساس نظریهٔ «لوپز» (۲۰۰۹) و «بانکوف» (۲۰۱۱) جامعهٔ ما دارای سیستمی انطباق‌پذیر نیست. سیستم کالبدی، اجتماعی و فرهنگی ما توانایی و ظرفیت تصمیم‌گیری مناسب جهت پاسخ‌گویی و واکنش در برابر فجایع طبیعی را ندارد. درنتیجه چون نمی‌توانیم به‌هنگام تجربهٔ فاجعه به حالت اولیهٔ خود در همه بخش‌های جامعهٔ مانند میراث‌فرهنگی بازگردیم و توانایی جذب اختلال سیستم را نداریم، قدرت پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای آینده را نداریم.

مدیریت میراث‌فرهنگی ما براساس نظریهٔ «کرو» (۱۹۹۸)، «کوپولا» (۲۰۰۷) و «کینگ» (۲۰۰۹) دانش تحلیل خطر، ارزیابی امکانات مالی و انسانی برای نحوهٔ مقابله و بازسازی، مکان‌یابی، تخلیهٔ اضطراری بازدیدکنندگان در مرحلهٔ پیش‌گیری (قبل از بحران) را ندارد.

مطالعات این پژوهش نشان‌داد که براساس نظریهٔ «فارمر» (۲۰۰۴) میراث‌فرهنگی ما در مرحلهٔ آمادگی و مقابلهٔ حین بحران و بازسازی نیز توانایی مدیریت و عملکرد مطلوب را با توجه به این‌که مسئولین آن دانش لازم برای مقابله با در برابر بحران را ندارند، نداشته و عملاً در این مرحله نیز توانایی انطباق‌پذیری با بحران را ندارد. در چرخهٔ مدیریت بحران میراث‌فرهنگی در مرحلهٔ بازسازی پس از بحران نیز با مشکلات مهمی روبه‌رو است. در این مرحله اقدامات حفاظتی و رعایت استانداردهای (کالبدی و فیزیکی) ساخت‌وسازهای پیرامون آثار فرهنگی نیز باید درنظر گرفته شود که با توجه به عدم شناخت از دانش کافی دربارهٔ میراث‌فرهنگی توسط نهادهای مختلف حریم آثار فرهنگی رعایت نشده و مقاوم‌سازی‌ها در این بخش صورت نمی‌گیرد.

هرچند که وقوع زلزلهٔ فرصتی برای جابه‌جایی برخی از روستاهای مجاور آثار تاریخی، جلوگیری از تخریب‌های بیشتر را در منطقهٔ سرپل‌ذهاب فراهم آورده بود، نه‌تنها این فرصت از دست رفت؛ بلکه باعث شد که روند تخریب آثار تاریخی غرب استان کرمانشاه چشم‌گیری یابد. همان‌گونه که در نامهٔ بازرسی یکی از باستان‌شناسان نیز به آن اشاره گردیده است که بازدیدهای میدانی و گزارش‌های همکاران باستان‌شناس حاکی از ادامهٔ این تخریب‌ها بوده و در روستاهای متعددی چون: نوشیروان و سراب‌ذهاب قادری در دشت ذهاب و ریسانی در شهرستان دالاهو تخلفات آشکاری

در زمینهٔ تجاوز به عرصهٔ آثار صورت گرفته است. متأسفانه با توجه به میزان خسارت‌های زلزله و گستردگی بازسازی‌ها از یک‌سو و پراکندگی آثار تاریخی از سوی دیگر، میراث‌فرهنگی استان ظاهراً امکان و نیروی کافی برای نظارت بر این روند را نداشته و با توجه به این‌که بازسازی هر بخش از مناطق زلزله‌زدهٔ استان کرمانشاه به ستاد معین بازسازی استان‌های مختلف واگذار شده، برخی ساخت‌وسازها بدون توجه به مقررات سازمان میراث‌فرهنگی درحال اجراست؛ به‌عنوان مثال، تپهٔ فوق‌العاده مهم «خبیر» براساس درخواست‌های بازسازی واحدهای مسکونی، وضعیتی بسیار مخاطره‌آمیز یافته و بیم آن می‌رود که به‌زودی شاهد فاجعه‌ای در زمینهٔ میراث‌فرهنگی باشیم. پیداست برخی تخلفات بدون آگاهی اداره کل میراث‌فرهنگی استان کرمانشاه درحال اجراست و شایسته است تا اوضاع از این خراب‌تر نشده، اقدامی عاجل صورت پذیرد» (هژبری، ۱۳۹۷: ۴).

براساس نظریهٔ «کاچمن» و «کرونین» (۲۰۰۸) میراث‌فرهنگی، حافظهٔ فرهنگی و هویتی یک ملت را می‌سازد. حفظ حافظهٔ فرهنگی فاجعه‌مانند به‌نمایش گذاشتن تجربه‌های فجایع در میراث ملموس (موزه‌ها، نمایشگاه‌ها و...) و آثار ناملموس (افسانه‌ها، قصه‌ها و اشعار و...) برنامه‌های پاسخ‌گویی را در اختیار جامعه قرار می‌دهد. این برنامه‌ها باعث افزایش تاب‌آوری و کاهش آسیب‌پذیری می‌شود. در این مورد نیز مدیریت میراث‌فرهنگی ما عملکرد قابل‌قبولی ندارد و در شکل‌گیری حافظهٔ فرهنگی فاجعه برای خود نقش تأثیرگذاری قائل نیست.

در این منطقه میراث ناملموسی مانند: موزه، لوح‌های یادبود، روایت‌پردازی‌های داستانی، شعر، افسانه برای یادمان و شکل‌گیری حافظهٔ فرهنگی زلزلهٔ سرپل‌ذهاب شکل نگرفت. درنتیجه می‌توان گفت میراث ناملموس نیز در بازتوانی اجتماعی مردم نقش داشته است، اما خود به‌عنوان مقوله‌ای که در جهت حفظ میراث‌فرهنگی گام بردارد، نتوانسته است عملکرد مطلوبی داشته باشد.

در چرخهٔ مدیریت بحران، اقدامات پیش از بحران که سبب کاهش آسیب‌پذیری در مخاطرات آتی خواهد شد در رابطه با زلزله در این مناطق درنظر گرفته نشده است. در مرحلهٔ بازیابی و بازتوانی اجتماعی با توجه به ویژگی‌های فرهنگی مردم، میراث ناملموس توانایی بالابردن تاب‌آوری اجتماعی و فرهنگی درمیان مردم آسیب‌دیده را تا حد قابل‌توجه‌ای افزایش داده است. این درحالی است که مدیریت بحران جامعه و میراث‌فرهنگی هرگز نتوانسته به‌عنوان مخزنی برای دانش‌اندوزی در جهت کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری در جامعه به‌وجود آورد تا بتواند در چرخهٔ مدیریت بحران تاب‌آوری و آسیب‌پذیری را در رابطه‌ای متعامل و متعادل قرار دهد.

از آنجا که برطبق الگوها و مدل‌های افزایش تاب‌آوری جامعهٔ ما، جامعه‌ای تاب‌آور نیست؛ درنتیجه می‌توان به پرسش اصلی این پژوهش این‌گونه پاسخ‌داد که، مدیریت میراث‌فرهنگی در زلزلهٔ سرپل‌ذهاب موضوع انطباق‌پذیری و تاب‌آوری را درنظر نگرفته و تنها به مرمت و بازسازی حداقلی آثار تاریخی در زمانی موقت اکتفا کرد.

سپاسگزاری

در پایان نویسنده برخود لازم می‌داند که از آقایان: نعمت الله نازپرورده، فرهاد همتی، اکبر سنجابی، امین قهرمانی و محبت جمالی‌نیا فرمانداران محترم شهرهای زلزله‌زدهٔ استان کرمانشاه به خاطر صرف زمان برای مصاحبه‌ها و بازدیدهای مرتبط با این تحقیق سپاسگزاری نماید.

تضاد منافع

نویسنده ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارد.

پی‌نوشت

۱. تألیف کتاب درآمدی بر انسان‌شناسی فاجعه (۱۴۰۰)، مقاله‌های تجربهٔ زیسته زنان از زلزله (۱۳۹۸)، تجربهٔ زیسته کودکان از زلزله (۱۴۰۲)، مطالعهٔ انطباق‌پذیری جامعهٔ روستایی در برابر زلزله (۱۳۹۹)، نقش طب سنتی در زمان زلزله (۱۴۰۰)، ازجملهٔ این پژوهش‌ها و انتشارات است.

2. Herb stovel

3. Bonazza

۴. ایتالیا کشوری است که به‌دلیل میراث خود، که یکی از بزرگ‌ترین موزه‌ها در جهان است (بیش از ۳۴۰۰ موزه، ۲۱۰۰ مکان باستان‌شناسی، ۲۴ پارک ملی، ۲۳ منطقهٔ دریایی و ۵۰ مکان فرهنگی میراث‌جهانی یونسکو) مشهور است. ایتالیا کشوری است که به‌طور ویژه در معرض بلایای طبیعی قرار دارد (از جنگ جهانی دوم به‌بعد، ۱۴۹ بلای طبیعی مشخص شده رخ‌داده است و ازجمله: ۶۹ مورد هیدرولوژیکی: سیل، رانش زمین، ۴۲ ژئوفیزیک: زلزله، فعالیت‌های آتشفشانی، ۳۸ مورد هواشناسی؛ به‌عنوان مثال، دو فاجعهٔ مهم که میراث‌فرهنگی ایتالیا را تحت‌تأثیر قرار دادند، عبارتنداز: زلزلهٔ ۱۹۹۷ که کلیسای سان‌فرانسیس در آسیزی را ویران کرد و زلزلهٔ ۲۰۰۹م. که به کلیسای جامع آکیلا آسیب رساند.

5. Recovery

۶. زلزلهٔ کرمانشاه، ۲۱ آبان ۱۳۹۶، آسیب‌شناسی و درس آموخته‌ها، تهیه‌کنندهٔ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، ۱۳۹۷: ۱۴۸.

۷. «گوردخمه‌ها» هم‌چنان‌که از نامشان برمی‌آید محل دفن شخصیت‌های برجسته آن دوره هستند که در دل صخره‌ها حفر شده و محل نیایش و اجرای مراسم مذهبی نیز بوده‌اند. طبق نظر محققین این گوردخمه‌ها» مربوط به دوران مادها تا اشکانیان هستند.

8. Subcommittee on Disaster Reduction

کتابنامه

- ابراهیمی، محسن؛ و حسینی‌جناب، وحید، (۱۳۸۲). «سیستم فرماندهی حادثه». در: اولین کنگره سراسری مدیریت بحران.
- پاپلی‌یزدی، لیلا؛ پاپلی‌یزدی، محمدحسین؛ و گاراژیان، عمران، (۱۳۸۹). بم، بودن یا نبودن. تهران: پاپلی.
- خلیل‌زاده‌وحیدی، ابراهیم؛ خلیل‌زاده‌وحیدی، پرستو؛ و مرادی، رضا، (۱۳۹۸). «آسیب‌شناسی عملکرد بناهای تاریخی خشتی تحت اثر زلزله و بررسی روش‌های مقاوم‌سازی آن‌ها». نشریهٔ کارافن، ۴۵: ۶۶-۵۳. DOR: 20.1001.1.23829796.1398.16.45.2.5
- زلزلهٔ کرمانشاه؛ آسیب‌شناسی و درس آموخته‌ها. (۱۳۹۷). تهیه‌کننده: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- شریف‌زادگان، محمدحسین؛ و رمضانی، راضیه، (۱۴۰۱). تاب‌آوری. تهران: روزنه.
- فلاحی، علیرضا؛ و اصلانی، فرشته، (۱۳۹۴). «بازسازی محله‌ای بازار پس از زلزلهٔ سال ۱۳۸۲ بم با رویکرد خاطرهٔ جمعی». نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۴: ۵۸- ۴۵. DOI: 10.22059/jfaup.2016.59672
- کمال‌الدینی، معصومه، (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی فاجعه. تهران: اندیشه احسان.
- گاراژیان، عمران؛ پاپلی‌یزدی، لیلا؛ و علیخانی، الهه، (۱۳۹۵). «الگوهای جابه‌جایی و مهاجرت ساکنان شهرستان بم پس از زلزله». پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۲: ۹۱ - ۶۹. DOI: 10.22059/IJAR.2016.61844
- نادری، احمد؛ و سلیمی، مینو، (۱۴۰۰). درآمدی بر انسان‌شناسی فاجعه. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- هژبری، علی، (۱۳۹۷). «مدیریت میراث‌فرهنگی پس از بحران زلزله». سیروان، ۹۸۴: ۴.
- مصاحبه‌ها (در سال ۱۴۰۰، ۱۴۰۱).
- مصاحبه با اکبر سنجابی، فرماندار سرپل‌ذهاب در زمان زلزله.
- مصاحبه با نعمت الله نازپرورده، معاون فرماندار قصرشیرین در زمان زلزله.
- مصاحبه با فرهاد همتی، فرماندار گیلانغرب در زمان زلزله.

- مصاحبه با امین قهرمانی، مدیر پایگاه ملی محور ساسانی کرمانشاه.
- مصاحبه با عزیز مصطفایی، میراث‌فرهنگی پاوه.
- مصاحبه با خانم آزادی، خانهٔ بهداشت روستای کوییک، سرپل‌ذهاب.

- Altman. I. L. S., (1992). *Place Attachment: Human Behaviour and Environment: Advances in Theory and Research.* Vol. 8.New York: Plenum.

- Bankoff, G., (2011). "Cultures of Coping: Adaptation to Hazard and Living with Disaster in the Philippines". Philippine Sociological Review, 51: 1-16. https://www.jstor.org/stable/44243069

- Bonazza, A., Maxwell, I., Drdácky, M., Vintzileou, E. & Hanus, C., (2018). *Safeguarding Cultural Heritage from natural and man-made disasters—A comparative analysis of risk management in the EU.* Working paper, Publication Ofce of the European Union, Brussels. https://doi.org/10.2766/224310.

- Cashman, K. V. & Cronin, S. J., (2008). "Welcoming a monster to the world: Myths, oral tradition, and modern societal response to volcanic disasters". *Journal of Volcanology and Geothermal Research,* 176(3): 407-418. https://doi.org/10.1016/j.jvolgeores.2008.01.040

- Coppola, D. P., (2007). *Introduction to international disaster management.* Oxford, UK: Butterworth Heinemann. Burlington.

- Crew, E., (1998). *Whose Development?* An Ethnography of Aid. New York: Zed Books.

- Ebrahimi, M. & Hosseini, V., (2008). "Incident Command System". *An article presented at the first National Congress of Crisis Management.* (in Persian).

- Falahi, A. & Aslani, F., (2014). "Reconstruction of Bazar District after the 2003 Bam Earthquake from the collective memory Perspective ry Perspective". *Journal of Fine Arts-Architecture and urban planning,* 4: 45-58. (In Persian). DOI: 10.22059/jfaup.2016.59672

- Farhoud, N., (2012). "Tabas Earthquake and providing assistance to it on the eve of the revolution". *Special issue of the role of Mashhad in the Islamic Revolution,* 4: 158. (In Persian).

- Farmer, P., (2004). *Pathologies of Power: Health, Human Rights, and the New War on the Poor.* California Series in Public Anthropology, Berkeley: University of California Press.

- Garajian, O., Papoli Yazdi, L. & Alikhani, E., (2015). "Patterns of displacement and migration of Bam after the earthquake". *Iranian journal of Anthropological Research*, 2: 69-91. (in Persian). DOI: 10.22059/ijar.2016.61844

- Hozhbari, A., (2017). "Management of cultural heritage after the earthquake crisis". *Sirvan,* 984: 4. (in Persian).

- Kamaluddini, M., (2019). *Sociology of disaster,* Tehran: Andisheh Ehsan. (In Persian).

- *Kermanshah earthquake; Pathology and lessons learned.* (2017). Produced by: Kermanshah Province Management and Planning Organization, Tehran: Program and Budget Organization. (In Persian).

- Khalilzadeh Vahidi, I., Moradi, R. & Khalilzadeh Vahidi, P., (2018). "Performance Pathology of Historic Adobe Structures and Their Methods of Retrofitting". *Karafan,* 45: 53-66. (In Persian).

- King,W. R., (2009). "Knowledge management and organization learning". *Annals of Information Systems,* 4(1): 3-13. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0011-1

- Lopez, (2009). "Spatil analysis and modeling to assess and map current vulenerability to extreme weather events in the Grijialva Usunaciuta Watershed, Mexico". *Earth and Environmental Science,* 8. 01201, IOP Publishing. Petried may 5, 2003. https://doi.org/10.1088/1755-1315/8/1/012021

- Naderi, A. & Salimi, M., (2021). *An introduction to the Anthropology of disaster*. Tehran: Jahad University Press. (In Persian).

- Nigg, J. M., (1995). *Disaster recovery as a social process.* Wellington after the quake: The challenge of rebuilding, Wellington, New Zealand: The Earthquake Commission.

- Papoli Yazdi, L., Papoli Yazdi, M. H. & Garajian, O., (2009). *Bam, to be or not to be.* Tehran: Papoli. (In Persian).

- Sharif Zadegan, M. H. & Ramezani, R. (1401). *Resilience*. Tehran: Rozaneh. (In Persian).

- Stovel, H., (1998). *Risk preparedness: A management manual for world Cultural Heritage*: ICCROM UNESCO ICOMOS. WHC.

- Teo, M., Goonetilleke, A. & Ziyath, A. M., (2015). "An integrated framework for assessing community resilience in disaster management". *Paper presented at the Proceedings of the 9th Annual International Conference of the International Institute for Infrastructure Renewal and Reconstruction* (8-10 Julay 2013).

- UNESCO, (2015). *What Is Intangible Cultural Heritage.* Www.Unesco.Org.

- World Bank. (2020). *Global facility for Disaster Reduction and Recovery*. Washington,D.C.

- World Bank. (2021). *World Bank Progrm for Mainstreaming Disaster Risk Management in Developing Countries.* Washington, D.C.

- Yoo, G et al., (2011). "Development and Application of a Methodology for Vulnerability Assessment of Climate Change in Coastal Cities". *Ocean & Coastal Management,* 54(7): 524-534. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2011.04.001

- Interviews (in 2021, 2022)

- Interview with Mr. Akbar Sanjabi, the Governor of Sarpol-e-Zahab at the time of the earthquake. (In Persian).

- Interview with Mr. Nematullah Nazparvardeh, the Deputy Governor of Qasr-e-Shirin during the earthquake. (In Persian).

- Interview with Mr. Farhad Hemmati, The Governor of Gilan-e-ghrab at the time of the earthquake. (In Persian).

- Interview with Dr. Amin Ghahramani, director of the national base of the Sassanid axis in Kermanshah. (In Persian).

- Interview with Dr. Aziz Mostafaei - Paveh cultural heritage. (In Persian).

- Interview with Mrs. Azadi, Kuaik Village Health House, Sarpol-e-Zahab. (In Persian).